

KYJSKÁ OSTROŽNA OD PRAVĚKU PO NOVOVĚK VE SVĚTLE ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ

ZUZANA BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ

Článek shromažďuje dosavadní poznatky o osídlení kyjské ostrožny (městská část Praha 14, část Staré Kyje) a jejího okolí od pravěku po novověk a v jejich kontextu prezentuje výsledky archeologického výzkumu z roku 1995 na hřbitově u kostela sv. Bartoloměje. Těžiště pravěkého osídlení ostrožny je v době bronzové střední až pozdní, s kontinuitou do doby laténské. Intaktní terénní situace byly zachyceny pouze okrajově, studie se proto soustředí na rozbor movitých nálezů. V její druhé části je vyhodnocen výzkum hrobů z 2. poloviny (3. třetiny) 18. až 1. poloviny 19. století. Nejzajímavější nálezy poskytl hrob starší ženy se dvěma křížky, dochovanými zbytky modlitební knihy, škapulíře(?) a obuvi.

THE KYJE PROMONTORY FROM PREHISTORIC TO MODERN TIMES IN THE LIGHT OF ARCHAEOLOGICAL FINDS

The article summarises current knowledge of the settlement on Kyje promontory (departement of Prague 14, part of Staré Kyje) and its surroundings from prehistoric to modern times and presents in this context the results of the archaeological excavation of the cemetery at St. Bartholomew's Church, undertaken in 1995. The main prehistoric settlement of the promontory dates to the Middle and Late Bronze Age, with continuity to the La Tène period. Since intact features occurred only marginally, the article focuses on the analysis of the artefacts. The second part of the article assesses the excavation of the cemetery from the 2nd half (3rd third) of the 18th up to the 1st half of the 19th centuries. The most interesting finds were revealed in the grave of an elderly woman with two crosses, preserved remnants of a prayer book, a scapular (?) and shoes.

Klíčová slova — střední Čechy – Praha – Kyje – pravěk – středověk – osídlení – novověk – hrobová výbava

Key words — Central Bohemia – Prague – Kyje – Prehistory – Middle Ages – settlement – Modern era – burial goods

Ves Kyje, dnes část hlavního města Prahy, je obecně známa mimořádným románským kostelem sv. Bartoloměje (obr. 1). Středověké a novověké osídlení představuje však až poslední kapitoly lidské přítomnosti na kyjské ostrožně – archeologické nálezy svědčí, že člověk se zde a v okolí usadil již daleko dříve. Tento článek má za úkol v kontextu dosavadních poznatků představit nová archeologická zjištění na zdejší hřbitově v roce 1995, která naši znalost zdejšího osídlení výrazně rozšířila a přinesla i řadu nálezů, jež jsou zajímavé jak samy o sobě, tak i v širších kulturně historických souvislostech.

Lokalizace a přírodní podmínky

Kostel sv. Bartoloměje v Kyjích stojí na ploché nízké ostrožně, jejíž místní dominance je nejspíše již od 14. století poněkud setřena velkým Kyjským rybníkem, který ji obklopuje namísto kdysi hlouběji zaříznutého údolí Rokytky (obr. 2), pravobřežního přítoku Vltavy. Rokytka zde poměrně dynamicky meandruje mezi dvěma protáhlými hřbety, na jihovýchodě Horkou (254 m n. m./Bpv) a na severozápadě dnes zčásti zastavěným Lehovcem (260 m n. m.), přecházejícím na jihozápadě plynule ve Smetanku (242 m n. m.). Jádru vsi na ostrožně okolo kostela (cca 226 m n. m.) nese dnes název Staré Kyje.

Zdejší geologické podloží je ordovického původu a patří k letenskému souvrství, které sestává z drob, prachovců a jílovitých břidlic (KOVANDA ET AL. 2001, příloha 1).¹ Půdní pokryv tvoří hnědé nasycené půdy (IBIDEM, příloha 4). Z hlediska podnebí spadá lokalita do teplé oblasti T2 (QUITT 1971).² Za potenciální přirozenou vegetaci v zájmovém území se považuje lipová doubrava,³ jejíž stromové patro je tvořeno především dubem zimním, řidčeji dubem letním, výrazně je zastoupena i lípa srdčitá (NEUHÄUSLOVÁ ET AL. 2001, 90–91). Významné zdroje nerostných surovin, které by lákaly k těžbě, v nejbližším okolí nejsou, ale pro zemědělství ve vhodných klimatických obdobích jsou tu podmínky relativně dobré, ačkoli v sevřeném údolí, třebaže krytém od severozápadu, mělo mikroklima jistě vždy určitá specifika. Výhody však zřejmě převažovaly a strategická poloha s navazujícím zemědělským zázemím nad blízkým a stabilním zdrojem vody, jak je patrné i z navazujícího bohatého osídlení na terase Rokytky západně od ostrožny, byla podstatnou předností.

Obr. 1. Praha-Kyje, kostel sv. Bartoloměje od jihovýchodu (foto autorka, 2018).

1 Z geomorfologického hlediska spadá lokalita do provincie České vysočiny, Poberounské subprovincie, Brdské oblasti, celku Pražské plošiny, podcelku Říčanské plošiny – okrsku Úvalské plošiny (KOVANDA ET AL. 2001, 15).

2 S 50–60 letními dny v roce (průměrná teplota v červenci 18–19°C), 100–110 mrazovými dny (průměrná teplota v lednu –2 až –3°C), průměrně 350–400 mm srážek ve vegetačním období a 200–300 v zimě.

3 Je okrajovým typem mezotrofních a mezofilních smíšených dubových lesů směrem k acidofilním doubravám.

Plocha ostrožny dnes leží mezi 220 a 230 m n. m. (u kostela kóta 226,72). Nadmořská výška cca 212 m pro údolí potoka pod hrází kyjského rybníka a pode mlýnem poskytuje s rezervou určitou oporu pro představu někdejšího převýšení. Terén ostrožny jeví mírný (většinou cca 3°) sklon k východu až jihovýchodu; z jejího temene se otevírá výhled na severovýchod směrem k dnešnímu Černému Mostu a Chvalům, slabě pak na západ k Hrdlořežům a na jihovýchod k Jahodnici a Dubči (jinak je omezen okolními vyvýšeninami), přičemž jsou odtud vidět lokality se soudobým osídlením (obr. 3).

Dosavadní bádání

První archeologické nálezy v okolí Kyjí pocházejí z doby snad krátce před rokem 1866, kdy se na polích východně od obce za rybníkem objevily (nejspíše) sídlištní jámy se střepy a (na téměř místě?) broušené kamenné artefakty (SKLENÁŘ 2011, 250). Další osud nálezů není znám; z neznámé polohy v okolí Kyjí je však v Národním muzeu uložena keramika doby halštatské (BÖHM 1937, 109) – mohlo by snad hypoteticky jít i o tyto nálezy.⁴

Zpočátku byly archeologické aktivity na tomto území jen ojedinělé. Roku 1933 zjistil Jaroslav Petrbok, tehdy učitel, na staveništi proti čp. 150 v dnešní Kalištské ulici (obr. 3: 4) narušený žárový hrob a oznámil nález Státnímu archeologickému ústavu, který k jeho záchraně vyslal Antonína Knora (viz Knorovu zprávu v archivu ARÚ AV ČR v Praze čj. 987/33). Hrob obsahoval vedle amforovitě zásobnice jakožto urny několik dalších keramických nádob a jejich zlomků⁵ (BÖHM 1937, 108–110, obr. 47; HRALA 1973, 40, 60, 62, 65, 69, 501; SMEJTEK 2005, 558). Podle tehdejšího stavu bádání byl zprvu přisouzen lužické kultuře, dnes jej lze zařadit do vyspělé kultury knovízské, rámcově do stupňů Kn 4a–b podle L. Smejtky (SMEJTEK ET AL. 2011). U souboru staroeneolitické keramiky ze starších nálezů, který je uložen rovněž ve sbírkách NM,⁶ je uvedena pouze lokalita „Keje“ bez bližšího určení.

Výraznější výzkumná a záchranná činnost se datuje až od 70. let 20. století, především díky Muzeu hl. m. Prahy (dále MMP). Nejvýznamnější nálezy z vícero období pravěku se soustředí v okolí kostela a školy. Vynikají zejména záchranné výzkumy u školy provedené v roce 1976 – při odkopávání zeminy v jižní části školního hřiště v Šimanovské ulici (ppč. 20 a 21; obr. 3: 2) a při hloubení jímky u čp. 48 v ulici Za Školou (obr. 3: 2). Na hřišti byly narušeny dva sídlištní objekty a kulturní vrstva knovízské kultury (KOVÁŘÍK 1981, 97–110),⁷ které převážně obsahovaly zlomky běžné sídlištní keramiky, zvláštností jsou hliněná závaží ke tkalcovským stavům(?), mazanice

Obr. 2. Praha-Kyje. **A** – staré jádro vsi na mapě II. vojenského mapování (1836–1852): kostel se hřbitovem leží těsně na jihozápad ode dvora. Mapový list O_8_II. Dostupné na <<https://mapy.cz/19století?x=14.5489161&y=-50.1003366&z=15>> (© MŽP ČR, © Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem).

B – terénní konfigurace na mapě digitálního modelu reliéfu DMR5 (výřez v měřítku 1:7560); kostel se hřbitovem vyznačen červeným rámečkem. Zdroj mapového podkladu <<https://ags.cuzk.cz/dmr/>> (© ČÚZK).

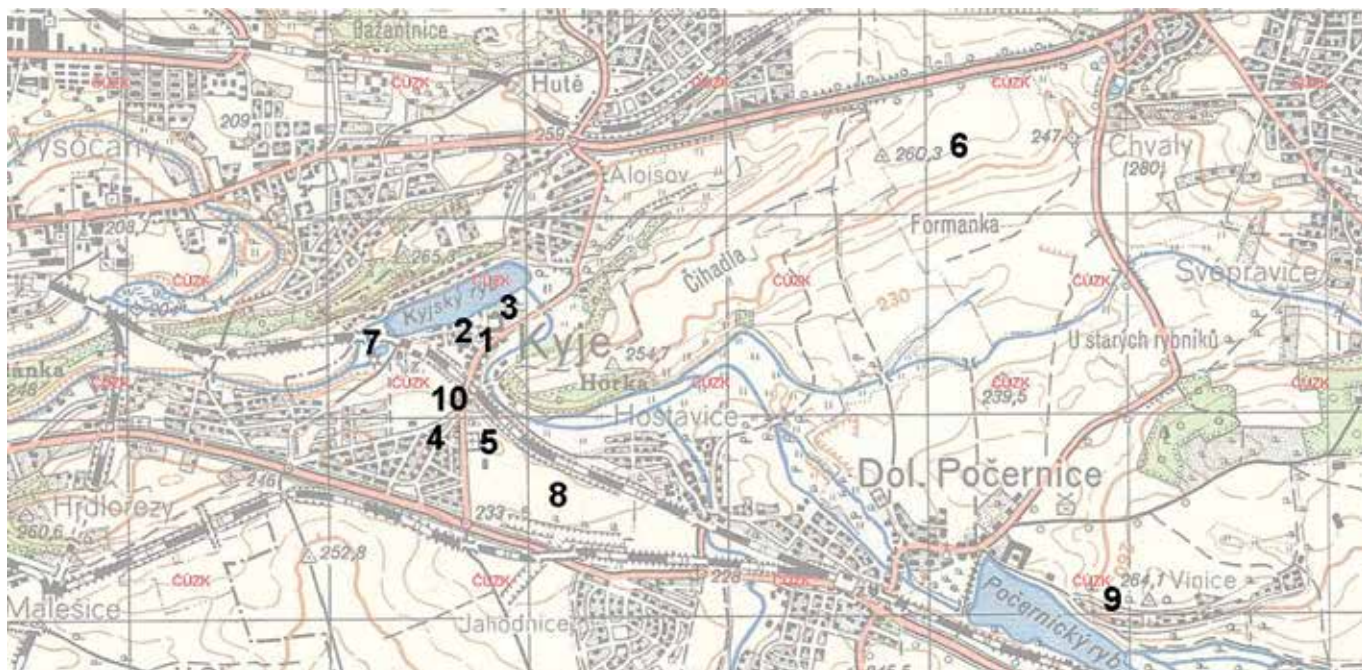
4 V archeologické sbírce NM pod inv. č. 66396–66397 jsou uloženy dva střepy s původními německými údaji o nalezišti zaznamenanými zjevně před první světovou válkou (nálezy byly zakoupeny), možnost jejich datování se však zdá širší; <<http://forum.nm.cz/prehistorie/ph.php?perso=0&vy%5B%5D=Kyje+%28Praha%29&vq%5B%5D=l&prvne=a>> [vid. 2018-08-26].

5 V archeologické sbírce NM pod inv. č. 13988–13995 je uloženo pět celých nádob knovízské kultury a střepy několika dalších neúplných, v on-line dostupné databázi archeologické sbírky (odkaz též jako v pozn. 4) je uvedeno „knovízský žárový hrob“ a č. př. StAU 1171/38.

6 Archeologická sbírka NM, inv. č. 33882–33916 (odkaz na databázi též jako v pozn. 4). V záznamu databáze je uvedeno, že původní zápis byl hromadný a později byl rozdělen, ale bez revize předmětů. Tak asi vzniklo jejich spojení s J. Petrbokem, pro něž nemáme jinak žádnou oporu.

7 Starší bádání zpravidla nerozlišovalo kulturu knovízskou a štitarskou, považovalo – a někteří badatelé dosud považují – štitarskou kulturu pouze za stupeň kultury knovízské (zejména J. Bouzek). Potom však bez revize jednotlivých nálezů, čistě na základě literatury, obvykle není možno určit, zda jde o dobu bronzovou mladší či pozdní, což je ovšem z hlediska kulturního vývoje dosti podstatný rozdíl. Přidrží se koncepce dvou kultur podle L. Smejtky (SMEJTEK 2005 a SMEJTEK ET AL. 2011), v přehledu vývoje bádání však z nezbytnosti přebírá termíny autorů zpráv a publikací.

Obr. 3. Archeologické lokality v Kyjích a v okolí: **1** – kostel sv. Bartoloměje se hřbitovem; **2** – škola a okolí; **3** – novověký dvůr (Stupská ulice čp. 9); **4** – Kališská ulice; **5** – nový hřbitov; **6** – sídliště Černý Most; **7** – Kyjský mlýn a zahradnictví; **8** – někdejší mlékárna a sodovkárna; **9** – Na vinici; **10** – Břeclavská ulice. Mapový podklad: topografická mapa 1:50 000 v systému S-1952 (1951–1971), list M-33-66-C, zdroj: <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/topos52/topos52_data/050k/M_33_66_C_index.html>, (sestavila autorka, 2019).

s otisky prutů a dřev z domů či pecí zaniklých požárem a valouny s obroušenými boky, druhotně opálené v ohni; výjimkou v sídlištním kontextu je nález bronzového hrotu kopí. Několik nevýrazných zlomků knovízské keramiky se našlo také v jímce v polykulturní lokalitě v ulici Za Školou u čp. 48 (FRIDRICHOVÁ 1981, 119; KOVÁŘÍK 1981, 97–100; obr. 3: 2), odkud pocházejí i zajímavější nálezy z pozdějších období: jáma s raně laténskou kolkovanou keramikou, zvířecími kostmi a mazanicí (FRIDRICHOVÁ 1980, 255; 1981), a především zbytky rozrušeného kostrového hrobu langobardského bojovníka z mladšího úseku doby stěhování národů: část kostry, železný meč, hrot kopí, štítová puklice a zdobená keramická miska (DROBERJAR 2017).⁸ Souběžně MMP provádělo záchranné výzkumy severně odtud při výstavbě sídlištního komplexu Černý Most (obr. 3: 6).

Další významnou kapitolou byly výzkumy v areálu zemědělského dvora u čp. 9 ve Stupské ulici za kostelem (obr. 3: 3) v 80. a 90. letech 20. století, kde MMP odkrylo osídlení z doby bronzové a ze středověku až novověku. Při stavbě nové budovy tehdejší Ústřední správy spojů, později Telecomu, se v roce 1988 podařilo prozkoumat jámu s lidskou kostrou a šestnáct sídlištních objektů knovízské kultury s keramikou, mazanicí a zvířecími kostmi (HAVEL/KOVÁŘÍK 1989, 282, zpráva J. Kovářik; obr. 3: 3). V dalších výkopech byly odkryty vrcholně středověké a novověké sídlištní objekty s relikty zdí a polozemnice s keramikou 1. poloviny 13. století, interpretované jako pravděpodobný okraj raně až vrcholně středověkého (předtransformačního) osídlení Kyjí severně od kostela. Ze základových výkopů pochází i keramika a nádobkové kachle 16. století (HAVEL/KOVÁŘÍK 1989, 282; RICHTEROVÁ 1996, 299–305).

Před nárožním vchodem do budovy tehdejšího Telecomu (ppč. 2725/1; obr. 3: 3) později, v roce 1994, zjistil M. Kostka v příčném řezu vozovkou kulturní vrstvu se zlomky keramiky z mladší či pozdní doby bronzové, a navíc tehdy ještě dosti ojedinělé zlomky keramiky z doby hradištní (KOSTKA 1997, 202). Týž autor pak v roce 1998 v Prelátské ulici na ppč. č. 23 (č. or. 12 – fara, novostavba mezi zadní stodolou a hospodářským traktem; obr. 3: 1–2) zaznamenal ve výkopech pro základové pasy 0,3–0,5 m mocnou vrstvu s ojedinělými zlomky keramiky datovatelnými jen obecně do doby bronzové (KOSTKA 2000, 158–159).

Od 60. let v okolí Kyjí často dokumentoval pravěké osídlení povrchovými sběry také amatérský archeolog Jan Zadák, jehož činnost představovala významnou oporu oboru zvláště tehdy, když profesionální záchranná archeologická činnost kvůli nízkému personálnímu obsazení fungovala v praxi jen omezeně (hlášení v BZO v 70.–80. letech 20. století, hlavně okolí nového hřbitova, zahradnictví u mlýna, stavba mlékárny a sodovkárny, stavba sídliště Černý Most; archiv ARÚ AV ČR Praha, hlášení čj. 2956/78, 1500/88). Neurčité eneolitické a obecně pravěké nálezy se podařilo najít při stavbě sodovkárny (obr. 3: 8) roku 1984 (archiv ARÚ AV ČR Praha, hlášení

8 Příspěvky M. Kostky a E. Droberjara v *Archeologii ve středních Čechách* 22/2 (2018), navazující na citovaný článek, přinášejí upřesňující podrobnosti zde nereflexované; odkazy na ně proto vynechávám jako nadbytečné.

čj. 2956/78; 1500/88; 5244/77), osídlení doby bronzové od mohylové kultury přes štítarskou až po bylanskou a halštatsko-laténské období zachytil J. Zadák ve Chvalech a Svěpravicích, laténské v Hostavicích (ZADÁK/VENCL/VENCLOVÁ 2006). Při výstavbě sídliště Černý Most II byly na více místech zjištěny nepříliš výrazné nálezy zařaditelné do eneolitu (FRIDRICHOVÁ 1980, 255). Zbytky sídliště halštatsko-laténské období v poloze U kyjského mlýna (obr. 3: 7), narušené výstavbou nových skleníků zahradnictví, zachraňoval J. Zadák spolu s O. Tomkem (také povrchové sběry; VENCL 1973, 57; ZADÁK 1975, 148–149; z lokality pochází i zatím jediný nález z doby římské v okolí Kyjí – zlomek keramické nádoby).⁹

Rozsáhlejší zjištění z pravěku, jmenovitě doklady lidských aktivit ze střední až pozdní doby bronzové, doby halštatské a laténské, a pak z novověku až po dobu nejnovější přinesla sonda na hřbitově u kostela roku 1995 spolu se souběžně hloubenými výkopy pro kanalizaci v Prelátské ulici (KRUSINOVÁ/SKLENÁŘOVÁ 1998; KRUSINOVÁ 1998; obr. 3: 1). O zjištění ze sondy na hřbitově se z převážné části opírá tento článek.

Poznání památek z doby bronzové rozšířil v letech 2013–2014 záchranný výzkum společnosti Labrys při stavbě bytových domů s příslušnou vybaveností v Břeclavské ulici (obr. 3: 10; KOHOUTOVÁ 2015), který vedle knovízských a přímo nedatovaných pravěkých objektů odkryl i knovízský žárový hrob. V archeologických akcích z poslední doby nicméně převažují doklady osídlení z raného a vrcholného středověku a novověku. Zde se již svědectví archeologických pramenů spojuje s výpovědí pramenů písemných. Systematičtěji se středověkému osídlení Kyjí a okolí věnovala Julie Richterová z Muzea hl. m. Prahy (souhrnně RICHTEROVÁ 1996). Roku 2005 se při stavbě nových řadových rodinných domů v ulici Za Školou, na ploše jednoho ze zbořených statků, podařilo zčásti prozkoumat pět hrobů datovaných do střední doby hradištní – 10. století; pohřebiště snad pokračuje směrem ke Kyjskému rybníku (výzkum MMP: STRNADOVÁ ET AL. 2006, [16]). Středověké situace byly zachyceny i při rekonstrukci fary v Prelátské ulici (KUCHAŘÍK 2009). Právě středověké období je zatím z archeologického hlediska zastoupeno slabě, ačkoli by se to s ohledem na existenci kostela a svědectví písemných pramenů nezdálo pravděpodobné. I výzkum v roce 1995 byl podnikán s určitými nadějemi v tom směru, které se však nenaplnily.

První písemná zmínka o Kyjích pochází z roku 1289, kdy se uvádí dvůr (*curia Kig*); farní kostel je doložen k roku 1306 (PROFOUS 1949, 464). Románský kostel sv. Bartoloměje (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993) byl středem zájmu historiků umění a stavebních historiků již od 19. století a o jeho vývoji se stále diskutuje. Vznikl pravděpodobně v 1. polovině 13. století. Podle nápisu na severní stěně presbytáře jej při svém dvorci v Kyjích založil jeden z pražských biskupů jménem Jan – nejspíše Jan II., popř. některý z jeho nástupců, nejpозději Jan III. z Dražic (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993) – v centru biskupských statků rozptýlených na východ od Prahy. První zmínka o něm je v listině Jana IV. z Dražic z 20. července 1306, kterou udělil příjmy z kostela bílinským arcijáhnům výměnou mj. za zajištění duchovní správy farnosti. Kostel je jednodolní masivní kamennou stavbou s pravoúhlým presbytářem a mohutnou západní věží v celé šíři lodi. Byl vybudován na ostrožně obtékané Rokytkou, zřejmě primárně jako refugiální, resp. obranný, protože má složitý systém únikových chodeb a schodišť v síle zdi a útočištný prostor v podkrovní. Václav Birnbaum jej považoval za součást opevněného biskupského dvorce, s čímž se obecně souhlasí. Přímé období tato kostelní stavba nemá.

Biskupský dvorec dosud nebyl archeologicky zjištěn, na jeho zástavbu by snad mohl navazovat areál fary (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993), naznačují to i některé výše uvedené archeologické nálezy. Je doloženo, že pražští biskupové zde pobývali častěji. V písemných pramenech figuruje šafář v postavení ministeriála (mana, nápravníka). Při nápravě (manství) byla tvrť, v níž sídlil a jejíž lokalizace není známa. K roku 1386 se uvádí šafář Ješek z Kyj, poté jeho potomci (SEDLÁČEK 1927, 206–207). V Kyjích byl mimo to ještě dvůr, který drželi arcijáhni z Bíliny, o něm však nic dalšího nevíme. Doklady osídlení 13. století v areálu novověkého dvora čp. 9 nedokážeme s těmito zprávami propojit.

Kyje byly církevním majetkem až do 15. století. Zikmund Lucemburský je zastavil obci Starého Města pražského, ta je držela až do konfiskace roku 1547, kdy se tvrť uvádí již jako pustá (SEDLÁČEK 1927, 206–207) a dvůr na tom zřejmě nebyl lépe. Šlechtičtí majitelé se pak častěji střídali. Marjana z Harasova v letech 1600–1612 založila nový dvůr na místě dvou selských

⁹ Z neznámé polohy na k. ú. Kyje pochází keramika halštatsko-laténské období s příměsí doby římské, kterou roku 1968 získal povrchovým sběrem Jan Vaněk; jde snad o totéž sídliště (archiv ARÚ AV ČR v Praze, čj. 5244/77).

statků (SEDLÁČEK 1927, 206–207) – nepochybně dnešní čp. 9 severovýchodně od kostela; změna celkové dispozice umožnila zřízení sakristie v místě severního portálu kostela a nového vchodu od západu (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 235). Po Bílé hoře byla ves roku 1632 konfiskována Adamovi Zápškému ze Záp, prodána Karlu z Lichtenštejna a stala se součástí jeho uhříněveského panství, k němuž patřila až do roku 1850. Zřejmě od sekularizace arcijáhenského dvora v 15. století nebyla fara obsazována a časem *de iure* zanikla – v letech 1570–1743 farnost spravoval farář od sv. Jindřicha na Novém Městě pražském, po krátkodobých a zčásti nouzových řešeních byla fara obnovena roku 1754 (PODLAHA 1907, 251; PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 235).

K roku 1720 je v Kyjích vedle kostela, farní budovy a dvora doloženo sedm stavení, jichž později jen velmi pomalu přibývalo; v 18. století vznikla hospoda, kovárna a panský mlýn (ŠMÍD ET AL. 1998, 61–62). Ves byla zemědělská, obyvatelstvo se skládalo ze sedláků, zahradníků a řemeslníků, část také sloužila ve dvoře (ŠMÍD ET AL. 1998). Roku 1812 byla na pozemcích zrušeného a rozparcelovaného knížecího dvora u rybníka na protějším břehu Rokytky založena osada Aloisov.

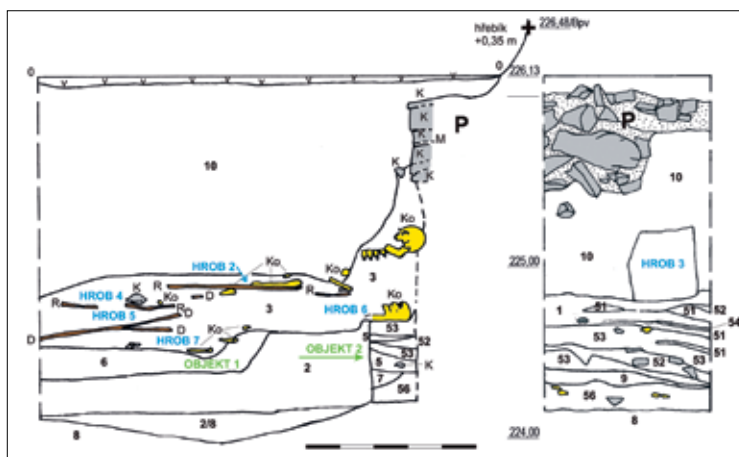
Kostel byl vícekrát stavebně upravován: po přístavbě sakristie počátkem 17. století následovaly úpravy vlastní kostelní stavby v 18.–20. století (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993).

Do farnosti patřily vedle Kyjí vsi Hostavice, Malešice, Štěrboholy a nově založený Aloisov, 1786–1897 i Dolní Počernice (PODLAHA 1907, 251), Hrdlořezy a Xaverov.¹⁰ Hřbitov u kostela měl být zřízen roku 1771 (ŠMÍD ET AL. 1998, 59), tedy necelých dvacet let po obnovení fary – snad se tím myslí vybudování ohradní zdi a nejspíše také navýšení terénu navážkou, protože reálně zde hřbitov pro farníky a duchovní musel existovat od středověku (dosavadní místo pohřbívání lze snad hledat v okolí presbytáře). Zrušen byl roku 1854. Roku 1968 byly Kyje připojeny k hlavnímu městu Praze.¹¹

Archeologický výzkum u kostela v roce 1995

Obr. 4. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995 vyznačena modrým obdélníkem. Poloha sondy v mapě katastru nemovitostí, výřez 1:250. Zdroj mapového podkladu: <<http://nahlizenidokn.cuzk.cz>> (do mapy zobrazila autorka, 2019).

Místo výzkumu z července až listopadu 1995 se nachází na zrušeném hřbitově okolo kostela sv. Bartoloměje ve starém jádře vsi Kyjí (Krčínovo náměstí, ppč. 1). Záchraný archeologický výzkum byl vyvolán pokládkou inženýrských sítí v rámci výstavby kanalizace a plynovodu a opravy vodovodu. Podle projektu mělo dojít k napojení budovy fary a kostela k hlavnímu uličnímu řadu. Na hřbitově proběhla nakonec pouze první etapa – zjišťovací sondáž v trase plánovaného prů-

Obr. 5. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Stratigrafická situace na řezech: **vlevo** jižní profil sondy, **vpravo** západní profil ve vzdálenosti 0,50 m od hřbitovní zdi. **M** – malta; **P** – předzáklad hřbitovní zdi; **K** – kámen; **Ko** – kost; **D** – dřevo; **R** – rezavý pruh rozpadlého dřeva rakve; **V** – vápnitá hrudka. V západním profilu **šedé** kameny, **žluté** okrové hrudky v zemině (terénní podklady J. Beránek, Z. Sklenářová, 1995, překreslila a digitalizovala autorka P. Popelářová, 2019).

kopu. Souběžně s výkopem sondy byl proveden archeologický dohled při výkopu revizní šachty před čp. 28 v Prelátské ulici naproti kostelu. Výzkum provedl tehdejší Státní ústav památkové péče (SÚPP) pod vedením Mgr. Lenky Krušinové, asistentkou byla od září 1995 tehdy Mgr. Zuzana Sklenářová.

Na základě projektové dokumentace bylo pro sondu zvoleno místo těsně při vnitřní straně hřbitovní zdi severozápadně od kostela a severně od vchodu na hřbitov, v místě již hotové odbočky přípojek z hlavního řadu v Prelátské ulici (obr. 4). Rozměry plánované sondy v půdoryse činily 2 × 2,5 m a byla rozdělena na severní a jižní polovinu o šířce jednoho metru. Po zjištění kamenného předzákladu hřbitovní zdi byla sonda operativně prodloužena směrem k východu o 30 cm.

¹⁰ Matrika je digitalizována a dostupná on-line na adrese <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=F592E295851343E9B1230009D7B21909>>.

¹¹ Podle <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kyje>>, <http://kyjeok.sweb.cz/stare_kyje.html>.

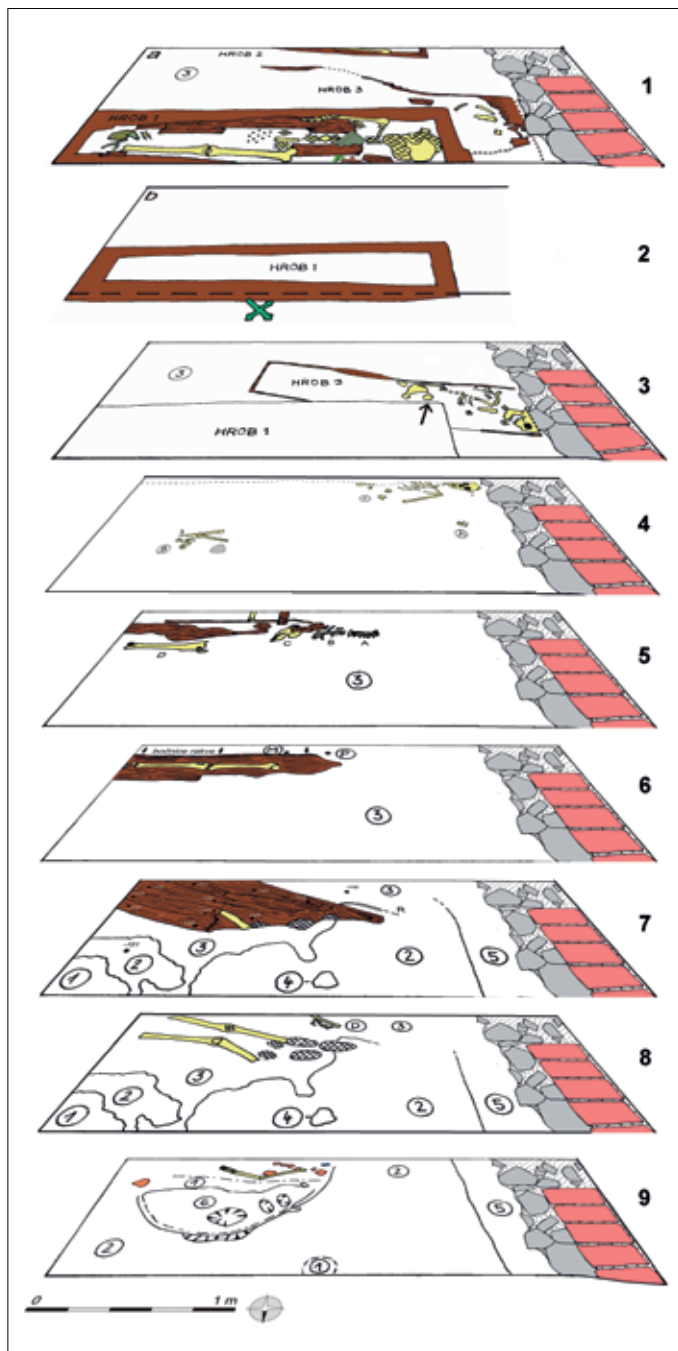

Vyhlobena byla nakonec jen jižní polovina sondy (k následujícímu popisu postupu exkavace viz stratigrafickou situaci na obr. 5).

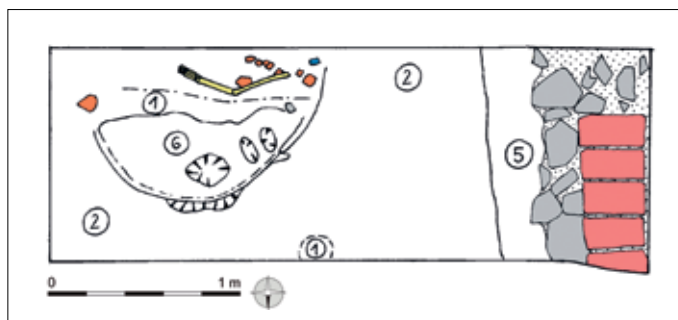
Po skrytí drnu byla odebírána tmavě šedá hlinitá zemina (vrstva 10) – promíšená hřbitovní vrstva. Na západní straně byl zjištěn předzáklad zdi: pod pásem režných cihel širokým 30 cm se ukázala vlastní hmota základu z lomového kamene spojeného maltou. Již od povrchu byly při odebírání nacházeny lidské kosti v druhotném uložení, jejichž koncentrace vzrostla v hloubce 70–90 cm. Mimo ně vrstva obsahovala rozptýlenou keramiku pravěkou, středověkou i novověkou, železné hřebíky z rozrušených rakví, střepy skleněných nádob i tabulového skla a zlomky prejzů. V západní části sondy byl v hloubce 107 cm ve směsi volných kostí zachycen kovový křížek 6/81. Po odebrání promíšené vrstvy 10 se objevila hnědá, jemná, středně ulehlá písčitá hlína (ve formě bez hrubých příměsí byla označena jako zemina 1, do ní byly zahlobbeny hroby; vrstva 3 je pak táž zemina s příměsí zlomků cihel a omítky, ojedinelé kosti, která tvořila zasypy hrobů). Ve vrstvě 3 se v hloubce cca 120–125 cm vyrýsovaly obvoody dřevěných rakví

(obr. 6: 1–7). Z téže hloubky pochází hrot šípů do kuše 7/98. V sondě bylo další exkavací postupně odkryto celkem sedm hrobů, zachycených úplně nebo zčásti, které se navzájem narušovaly a byly následkem propadu a zborcení rakví v průběhu tlení a tlakem nadložní zeminy stlačeny do kompaktní vrstvy cca 30 cm (schematické znázornění situace po úrovních viz obr. 6).

Po odebrání hrobových kontextů se objevily pravěké situace označené jako objekt 1 a 2, zahlobbené do jemné černé zeminy (vrstva 2) bez nálezů (obr. 7). Byly bohužel zachyceny jen okrajově, takže neznáme jejich tvar a přesnější interpretace není možná. Oba měly poměrně pestrout výplň s množstvím

Obr. 6. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Schéma dokumentovaných situací po jednotlivých úrovních: **1** – hroby **1**, **2** a **3** v hloubce 1,25 m; **2** – detail dna hrobu **1** po vybrání rakve s odkrytým křížkem ev. č. 13/28; **3** – hrob **3**, 1. etapa preparace: lebka, kosti trupu a pánve s kosterními ostatky plodu (označeno šipkou); **4** – úroveň v hloubce 1,54 m: hrob **6**, skupiny izolovaných kostí **A**, **B** a **C**; **5** – hrob **4**, 1. etapa preparace: páteř (**A**), žebra (**B**), pánev (**C**) a kosti levé nohy (**D**) a zbytky víka rakve (hl. 1,35–1,40 m); **6** – 2. etapa: kosti pravé nohy (hl. 1,45–1,50 m), dno a pravá bočnice rakve; za ním v profilu mince (**M**, hl. 1,43 m) a pletenec z bronzového drátku (**P**, hl. 1,53 m); **7** – vrstva dřeva nad kostmi hrobu **5** po odebrání hrobu **4** (hl. 1,45–1,53 m); **8** – hrob **5**: dochované kosti, šrafované bělavé skvrny v místě kostí rozložených, **D** – skupina kostí ruky (hl. 1,55 m); **9** – dno sondy v hl. 1,60 m: objekty **1** a **2**, vzadu při profilu zbytek hrobu **7**. **Růžově** – cihly; **šedě** – kameny; **žlutě** – kosti; **tečkovaně** – malta; **hnědě** – dřevo (v úrovni 2 jen otisk dřeva); **šedozeleně** – kůže; **zeleně** – bronz/mosaz; **oranžově** – zlomky keramiky; **modře** – kamenný artefakt; čísla vrstev v **kroužcích** (terénní podklady L. Krušinová a Z. Sklenářová, 1995; digitalizace P. Popelářová a autorka; sestavila autorka, 2019).

Obr. 7. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Detail situace v hl. 1,60 m s částečně vybraným zahlobbeným objektem **1** (zemina **1** a **6**) a **2** (u zdi, zemina **5**). Vzádu při profilu zbytek zeminy **1** s kostmi hrobu **7**. Legenda viz obr. 6 (terénní podklady L. Krušinová a Z. Sklenářová, 1995; digitalizace P. Popelářová a autorka, 2019).

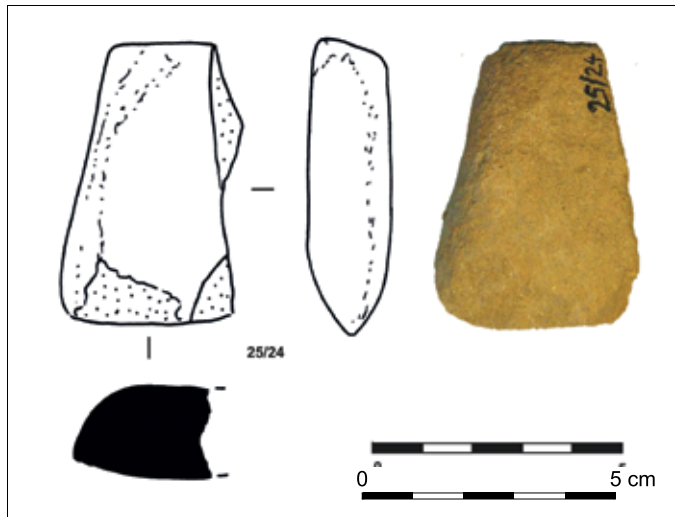
pravěké keramiky. V objektu 1 dominovala žlutá zemina 6 s uhlíky, hlinitými hrudkami (konkrety, z nichž některé obsahovaly zlomky pravěké keramiky) a ojedinělými drobnými valounky křemene. Mezi zeminami 1 a 6 byla místy pozorovatelná tenká vrstvička popele a uhlíků. Povrch zeminy 6 byl nepravidelný, nerovný, zčásti nesouvislý. Byla různě silná, promíšená se zeminou 1 ve skvrnách, proplástkách a vrstvičkách, a působila spíše dojmem naházených hrud než přirozené usazeniny. Pod ní, v hloubce 1,80 m, již bylo dno objektu pokryté tenkou vrstvičkou rozptýlených uhlíků. Pod velkým kamenem v jižním profilu byly zjištěny uhlíky v zemině 1 a skupina střepů. Výplň objektu 2 představoval komplex střídajících se světlejších a tmavších vrstviček (51–57) s množstvím ostrohranných rozštípaných kamenů, především šedého křemence, s četnými uhlíky a zlomky keramiky; světlé vrstvičky připomínaly rozpadlou nedostatečně vypálenou mazanici a obsahovaly hrudkovité konkrce. V hloubce 1,97–2,00 m již v celém rozsahu sondy vystupovalo sterilní geologické podloží (žlutohnědý až okrový středně zrnitý písek bez hrubších příměsí – vrstva 8).

Kyjská ostrožna v minulosti ve světle archeologických zjištění

Shrňme-li výsledky dosavadních archeologických výzkumů včetně zde prezentovaného, vidíme, jak významně může i poměrně roztříštěná a neúplná mozaika výkopů nevelkého rozsahu posunout obecné poznání minulosti určitého místa. Další výzkumy možná doplní průřez pravěkým a historickým osídlením kyjské ostrožny nálezy dokládajícími její využívání dalšími kulturami, v dalších obdobích a dalšími způsoby; již nyní je však zřejmý její význam, jak svědčí opakované a někdy i značně intenzivní osídlení – zvláště v době bronzové. Novinkou je pak soubor hrobových nálezů, který zajímavě ilustruje kulturu středočeské vsi v mladším novověku.

Z **doby kamenné** zatím nemáme doklady prakticky žádné. Paleolit,¹² mezolit ani neolit nejsou ve vlastních Kyjích doloženy. Výše uvedený přeslen, střep z láhve s límcem a 33 střepů „nordických“, tj. ze staršího až středního **eneolitu**, ve sbírkách Národního muzea (z blíže neznámých akcí amatérského archeologa Jaroslava Petrboka v 1. třetině 20. století) mohou pocházet odkudkoli z k. ú. Kyje nebo i z některého katastru sousedního. Kamenný artefakt ze sondy u kostela,

Obr. 8. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Kamenná sekerka (?) z výplně objektu 1 – ev. č. 25/24 (kresba a foto autorka, 2017).

z výplně objektu 1, tvarem připomíná drobnou eneolitickou plochou sekerku (25/24; obr. 8), její materiál je však neobvyklý – narůžovělý hrubozrnný pískovec, snad přepálený; z výzkumu žádný další nález datovatelný do eneolitu nepochází.¹³ V širším okolí lokality zachytil záchranný výzkum M. Fridrichové při stavbě blízkého sídliště Černý Most II jižně od Chlumecké ulice roku 1976 raně eneolitické sídliště (FRIDRICHOVÁ 1980, 255). Osídlení kultury nálevkovitých pohárů a řivnáčské za-

ujalo vyvýšenou polohu „Na vinici“ nad Počernickým rybníkem, něco přes 3 km vzdušnou čarou proti proudu Rokytky (k. ú. Dolní Počernice; TUREK 2005, 307, 319). Z okolí rybníka pocházejí i ojedinělé nálezy hrobů kultury s keramikou šňůrovou a zvoncovitých pohárů (TUREK 2005, 329, 340). Nelze ani vyloučit, že výše popsaná sekerka mohla být vyrobena v mladším pravěku, jemuž patří ostatní nálezy z obou objektů 1 a 2 a většina ostatních pravěkých nálezů ze sondy – především kolem 650 zlomků keramiky převážně z doby bronzové, méně z doby železné.

¹² Nepočítáme-li ojedinělé nálezy kamenné štípané industrie problematického datování (dva valounové artefakty nalezené roku 1983 na severním svahu Kyjského kopce, viz ZADÁK/VENCL/VEŇCLOVÁ 2006, 446–447, archiv ARÚ AV ČR v Praze čj. 9715/05).

¹³ Využití výšinných poloh je nicméně pro některé úseky pozdní doby kamenné (právě pro starší a střední) přímo charakteristické. Artefakt ovšem mohl být přinesen později z jiné lokality.

Jako první pravěká etapa osídlení, a to poměrně velmi bohatě, je na kyjské ostrožně v dosavadních výzkumech spolehlivě doložena až **doba bronzová**, a to **střední, mladší a pozdní** (SMEJTEK 2005, 558–559). Osídlení zahrnovalo podle dosavadních poznatků západní okolí kostela až k faře, můžeme počítat s pokračováním jednak dále k západu do okolí školy, jednak k severovýchodu do dvora u čp. 9 (vzdálenost v obou případech do 150 m). Směrem k jihu je terén zničen železniční tratí a z průmyslového areálu jižně od zastávky nejsou známy žádné nálezy, avšak knovízské sídlištní objekty a jeden žárový hrob se objevují hned jižně od trati v Břeclavské ulici (obr. 3: 10) – na tento kontext by pak mohl navazovat i výše popsáný a dosud izolovaný žárový hrob knovízské kultury v Kalištské ulici (obr. 3: 4). Souvisejícím nebo samostatným areálem soudobého osídlení je pak území mezi Kyjemi a Hostavicemi, jak jej v okolí nového hřbitova (obr. 3: 5) a při stavbách v areálu mlékárny a sodovkárny (obr. 3: 8) dokumentoval Jan Zadák.

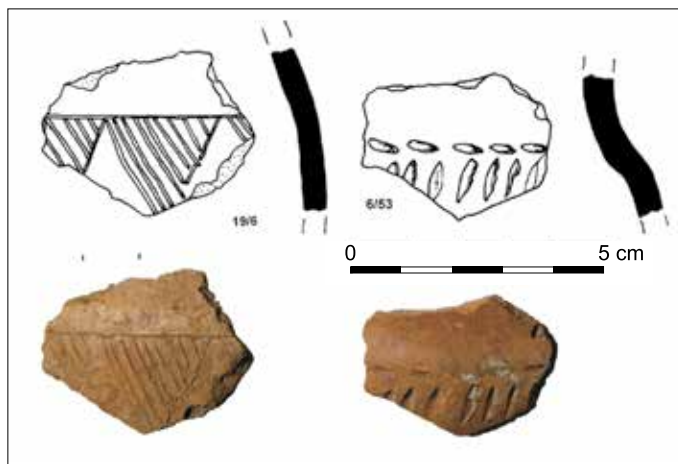
Dominantní složku popelnicových polí, známou od 30. let 20. století, nyní i v Kyjích doplňují nečetné, ale výrazné zlomky keramiky **středodunajské mohylové kultury** střední doby bronzové ze sondy u kostela. Tato kultura je vývojovou předchůdkyní kultury knovízské, počátky této kapitoly zdejšího osídlení tak sahají nejméně do 14. století př. n. l. Jednoznačně se sem hlásí zlomek podhrdlí zdobený řadami vpichů tzv. tvaru obilného zrna (6/53; obr. 9) a zlomek plecí podobného zbarvení s rytými šrafovanými trojúhelníky (19/6; obr. 9). Fragment rozhraní hrdla a těla nádoby s oble hrotitým výčnělkem

(7/65) by tvarově mohl být i starší, technické provedení se však jeví jako plně středobronzové až mladomohylové (srov. z novějších zpracování materiálu např. FRANKOVÁ 2011, obr. 6, 15–16, 24). Všechny tři zlomky pocházejí nejspíše ze džbánů, jež jsou pro tuto kulturu charakteristické. Podle provedení a materiálu by sem mohly patřit i další atypické zlomky. S těmito nálezy zajímavě koresponduje poloha

na ostrožně, obecně častěji vyhledávaná právě v závěru střední doby bronzové. Primární situace byla nejspíše zničena pozdějšími aktivitami. Osídlení v Kyjích a v okolí představuje severní okraj enklávy na dolním toku Rokytky a Říčanského potoka, resp. i Chvalky, vymezené díky bádání Jana Zadáka (zejména k. ú. Běchovice, Dolní a Horní Počernice, Dubeč; VENCLOV/ZADÁK 2010, 242–256, obr. 15; SMEJTEK 2005, 414–416, 429–430, 434, 459, 461 a d.). Řada lokalit je situována právě na mírně vyvýšených polohách nad vodními toky.¹⁴ V této vrstvě osídlení lze stopovat kořeny následného vývoje.

Největší část keramického souboru ze sondy u kostela a z kanalizační šachty v Prelátské ulici totiž spadá do **mladší až pozdní doby bronzové** – v kulturním třídění jde o místní skupiny hornodunajských popelnicových polí, **kulturu knovízskou a štítarskou**. Zastoupena je keramika jak jemná stolní (koflíky, misky, džbány), tak i střední (zpravidla podle síly střepu: amfory či amforovité nádoby, popř. snad i hrnce s hladkým povrchem včetně okřínů) a hrubá užitková (různé druhy hrnců – dvojchuché květináče i drsněné bezuché hrnce, hypoteticky snad také velké okříny; podíl zásobnic se jeví jako velmi malý). Cedník či vykuřovadlo je zastoupeno zlomkem 31/5 z Prelátské ulice. Tvary a typy s ohledem na fragmentárnost vesměs není možno přesněji identifikovat, rozlišování dílčích chronologických fází tak až na výjimky prakticky nepřipadá v úvahu.

Technické provedení odpovídá obvyklým poměrům v regionu. Výpal je poměrně tvrdý, střepy mají ostré hrany – to však vedle kvalitní suroviny souvisí v řadě případů s evidentním druhotným přepálením např. při požáru. Hmota stolní keramiky je jemně plavená, těsto užitkových nádob je naopak hrubě ostřeno velkými ostrohrannými kaménky (např. 25/20). Barva střepu je většinou černá. Střední a větší nádoby mají povrch zhusta přetažen nástřepím (engobou) v okrových

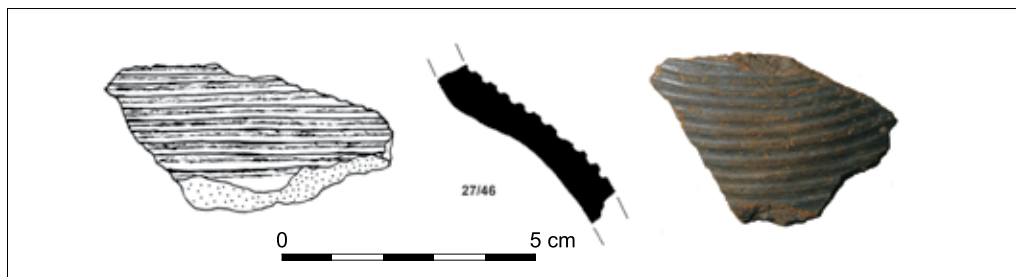

Obr. 9. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Výběr keramických zlomků středodunajské mohylové kultury – ev. č. 6/53, 19/6 (kresba a foto autorka, 2017).

¹⁴ Za zmínku v dané kulturní souvislosti stojí mimořádný a zatím izolovaný nálezy ze severního okolí této enklávy, známý pod lokalitou Hloubětín-U Elektry – rituálně neobvyklý soubor pohřebního charakteru (souhrnně SMEJTEK 2005, 462–463). Také nálezy misky z některé hloubětínské pískovny může indikovat zničený hrob (SMEJTEK 2005, 463).

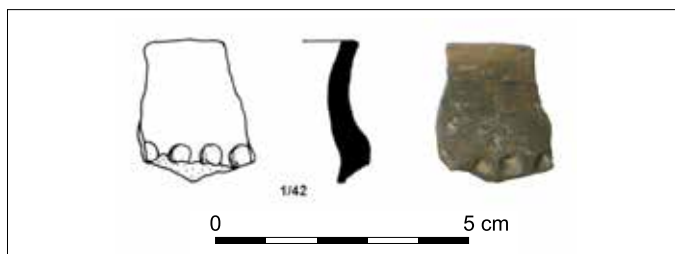
Obr. 10. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Zlomek amfory s vyklenutými plecemi – ev. č. 27/46 (kresba a foto autorka, 2017).

odstínech; to je buď zahlazeno, popř. nese leštěný povrch, nebo je v něm ve vyšší vrstvě materiálu provedeno drsnění – starší prstování, v pozdní době bronzové špachtlování a ojediněle doložené dřívkování, popř. nespecifické drsnění. Doložen je tuhovaný povrch (vnější, vnitřní, obojí) na zlomcích jemných menších i středních nádob. Stolní keramika je zdobena žlábkováním s leštěným povrchem. Fragment 27/46 (obr. 10) by mohl být dokladem kontaktů směrem na západ či jihozápad od našeho území, neboť připomíná formu typickou pro unstrutskou skupinu v Durynsku na počátku pozdní doby bronzové, tzv. Schulterwulstamphore (PESCHEL 1978, 99–101, jisté období jsou známy i v Bavorsku).¹⁵ Nenacházíme zde naopak až na výjimky typické štitarské svislé hřebenování. Okrouhlá dutina ve zlomku 4/19 je snad pozůstatkem vyhořelého hrachového zrna. Zlomek 6/19 nese druhotně provrtaný (reparační?) otvor.

Knovízské zlomky, nakolik to lze posoudit, mohou reprezentovat celý vývoj této kultury. Výrazný podíl štitarských zlomků (včetně těch, které mohou spadat do přechodného knovízsko-štitarského stupně) odpovídá opět zvýšenému zájmu o strategické polohy na přelomu mladší a pozdní doby bronzové. Absence pokročilejších štitarských nálezů (mj. právě hřebenování) snad naznačuje, že v závěru doby bronzové (HB2-3) nebylo toto místo využíváno, může to však být opět jen důsledek malého rozsahu dosud získaných vzorků. Posun v poznání by mohla přinést revize starších nálezů z Kyjí shrnutých pod označením knovízská kultura. Zatím diskutabilní tak zůstává návaznost osídlení ve **starší době železné – době halštatské** (kultura bylanská), ačkoli keramické zlomky zařaditelné do této epochy pocházejí ze sondy u kostela a v okolí je bylanské osídlení známo na několika místech – starší nálezy kultury mohylové, knovízské, štitarské i bylanské

Obr. 11. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Zlomek okraje pozdně halštatské nádoby – ev. č. 1/42 (kresba a foto autorka, 2017).

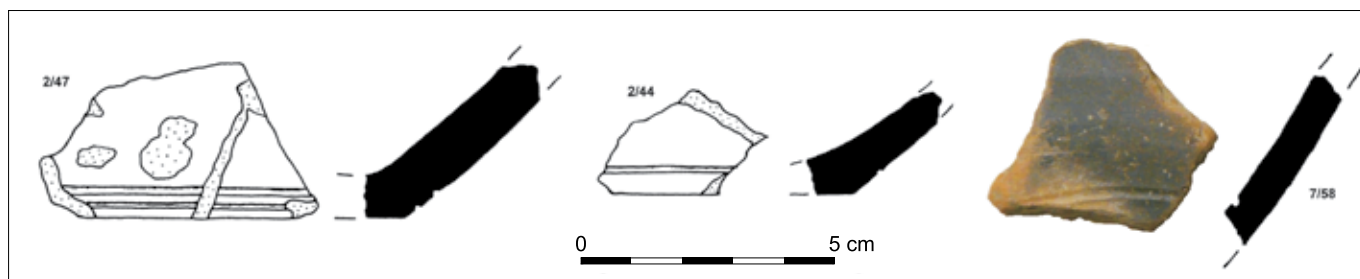

až do halštatsko-laténského období se objevovaly od počátku 20. století v hloubětínských pískovnách na opačné straně hřbetů Lehovce a Smetanky, na východ od Kyjí pak ve Chvalech a Svěpravicích (k. ú. Horní Počernice), tam i později při drobných záchranných akcích

S. Vencla a J. Zadáka; knovízské a štitarské nálezy pocházejí i z řady dalších míst v Hloubětíně a okolí a z výšinné polohy „Na vinici“ u Dolních Počernic (SMEJTEK 2005, 463, 548–549; ČTVERÁK 2005, 673, 677–679).

Halštatsko-laténské období má zatím na kyjské ostrožně rovněž jen nečetné zástupce, ačkoli by se tam osídlení z té doby dalo právě s ohledem na strategickou polohu očekávat. Nejvýraznějším z nálezů v sondě u kostela se zdá být drobný fragment okraje a hrdla jemnější nádoby s důlky na lomu 1/42 (tzv. Knickwandschale?, situlovitý tvar?; obr. 11). Dva zlomky misek se zataženým okrajem (3/33 a 3/34) mohou být jak halštatské, tak již laténské. Z jemně plavené hlíny jsou ojedinělé zlomky masivních přechodů spodku a dna nádob vytáčených na kruhu,

15 J. Bouzek ve své studii o etážových nádobách označil tento prvek jako „prstěncovitý vývalek na plecích“ a geneticky jej spojil s pozdními knovízskými etážemi (BOUZEK 1958, 563–564). Termín není technicky zcela přesný (srov. SKLENÁŘ 1998, 16), vhodnější by snad byl výraz „amfora s vyklenutými plecemi“. L. SPERBER (2017, 137, Abb. 51, 53) řadí „Trichterhalsflaschen mit gleichmäßig gewölbter Schulter“ – lahovitě tvarované dolnomohansko-jihohornofalcké skupiny popelníkových polí – do pokročilejšího stupně HB (odpovídá Sperberovu SB IIIa2 a IIIb; na vyobrazeních tamtéž je zastoupeno žlábkování vyklenutých plecí jen v pásech, nikoli souvislé). U nás není rozšíření tohoto fenoménu nijak výrazné; lze tak soudit z průřezových studií a také z obecných syntéz, v nichž se mu nevěnuje žádná pozornost (BOUZEK/KOUTECKÝ/NEUSTUPNÝ 1966, 91, 95, Fig. 31–33; BOUZEK 1967, 90–91; HRALA 1973; 1978; JIRÁK 2008, 180, obr. 102: 5 – nádoba zcela bez komentáře zařazena spolu se 102: 7 do jedné skupiny reprezentující prostě žlábkovanou výzdobu na plecích). V Břežně ani v Kněževsi není tento tvar zastoupen (PLEINEROVÁ/HRALA 1988, 70–77; SMEJTEK ET AL. 2011).

Obr. 12. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Výběr zlomků laténské keramiky – ev. č. 2/44, 2/47, 7/58 (kresba a foto autorka, 2017).

zdobených nade dnem oběžnou rytou linií zevně nebo zevnitř (2/44, 2/47, 7/58; obr. 12). Osídlení v 5. století př. n. l. dokládá jáma s raně laténskou kolkovanou keramikou prozkoumaná nedaleko odtud v ulici Za Školou (čp. 48). Mladohalštatské až pozdně halštatské sídliště v místech zahradnictví u Kyjského mlýna bylo zřejmě rovinnou otevřenou osadou zemědělské povahy, situovanou v údolí pod výšinnou lokalitou. Kyje tak opět zapadají jako okrajová poloha do struktury souběžného osídlení v okolí.

Novinkou v celých Kyjích je identifikace kulturně **plně laténské** keramiky vytáčené na kruhu (hrubé s obsahem slídy, drsnějším výduti a zesíleným okrajem, rámcově LT B–C). Všechny identifikovatelné zlomky však pocházejí z přemístěných situací, navíc jsou velmi drobné a nevýrazné. Laténská sídliště bychom našli na severním okraji dnešních Hostavic, dále v okolí Běchovic, Dubče, Hloubětína nebo ve Svěpravicích, hroby pak v prostoru někdejších hloubětínských písčoven (BUREŠ/WALDHAUSER 2005, 756, 761–762).

Datování vzniku objektů 1 a 2 v sondě u kostela není vzhledem k malému rozsahu jejich okrajově zachycených úseků spolehlivě možné, přímo z dochovaných částí vyplní je identifikována pouze keramika štitarská. Otázkou musí zůstat i jejich původní funkce – náznaky jakýchkoli pyrotechnologických aktivit ve výplni jsou příliš nespecifické. Z nálezového komplexu také pochází pět hrudek vápnité substance a především množství kamenů – šedých křemenců zřejmě uměle rozštípaných, křemenných valounků aj. Ojedinelé zlomky mazanice z objektů a hlavně druhotně ze zásypů hrobů mají někdy jednu stranu zahrazenou a vnitřní strukturu pórovitou s otisky tenkých větévek, silnějších lodyh a slámy. Fragmenty z výplně objektu 2 jsou tvrdě vypálené, cihlově červené až černé barvy, z toho jeden dosti velký s otiskem oblé plochy a přepálený až do struskovitá, a jeden menší s vyhlazenou jednou plochou; budí dojem spíše zbytků tělesa nějaké pece než konstrukce domu. Podobné jsou kusy mazanice z výkopu revizní šachty v Prelátské ulici. Datovat je kvůli porušení situací můžeme opět jen rámcově do mladšího pravěku, nejpravděpodobněji do mladší či pozdní doby bronzové, ale mohou patřit i době železné.

Z doby římské na kyjské ostrožně nálezy zatím neznáme. Osídlení, známé několika železářskými areály, se koncentruje opět podél Rokytky a zejména dolního toku Říčanského potoka až k Hostavicím, sídliště großmstedtské kultury rané doby římské, tj. z období plaňanských pohárů, bylo zachyceno v běchovické písčovině. Římské mince se nacházely v okolí Horních Počernic, resp. Xaverova (DROBERJAR 2005, 814, 824–825). **Době stěhování národů** patří nejspektakulárnější nález na ostrožně, ojedinelý i v širším okolí – hrob langobardského bojovníka v ulici Za Školou u čp. 48 (DROBERJAR 2017).

Raně středověké osídlení je již téměř přímým východiskem vývoje osídlení historického. Archeologicky je známo sídliště s keramikou pražského typu opět z běchovické písčoviny (kde pak bylo odkryto i hradištní pohřebiště), z Chval a Svěpravic, kde pak intenzivně pokračovalo po celý raný středověk. Osídlení doby hradištní dále dokládají roztroušené nálezy na vyvýšeninách v okolí Běchovic a Dubče; v Dubči a Hloubětíně byly zřejmě zničeny hroby z doby hradištní (LUTOVSKÝ 2005, 892, 896, 900–901, 907, 909). Na samotné kyjské ostrožně zastupují hradištní osídlení keramické zlomky zachycené ve Stupské ulici před čp. 9 spolu s nálezy z doby bronzové, ojedinelé mladé až pozdně hradištní střepy ze sondy u kostela sv. Bartoloměje (pouze z druhotných poloh, vesměs drobné a nevýrazné) a pohřebiště ze střední doby hradištní (10. století) v ulici Za Školou, snad pokračující k rybníku. Všechny tyto nálezy lze hypoteticky rámcově spojovat s počátky vsi Kyjí a – pokud jde o pozdně hradištní keramiku – i s existencí biskupského či arcijáhenského dvora nebo s jinými soudobými aktivitami. Jejich **vrcholně středověký** vývoj ilustrují pozůstatky zástavby a hospodářských objektů archeologicky zachycené v areálu dvora čp. 9 nebo při rekonstrukci fary v Prelátské ulici.

Obr. 13. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Hrot střely do kuše – ev. č. 7/98 (kresba a foto autorka, 2017).

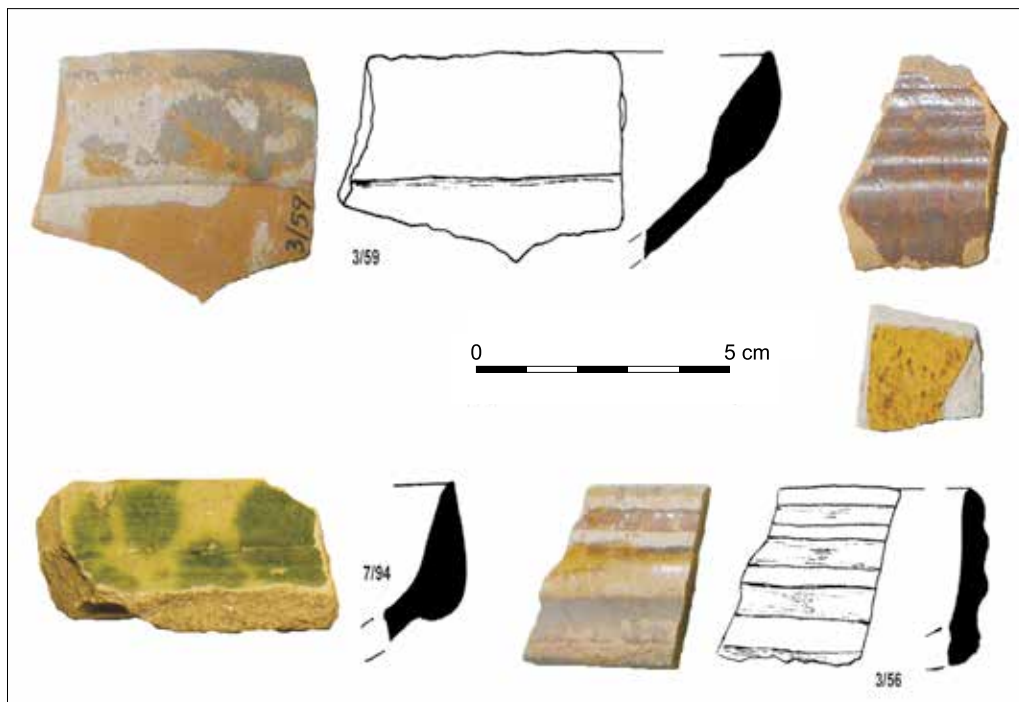

Zajímavým středověkým nálezem ze sondy u kostela je **železný hrot střely do kuše** (obr. 13), bohužel nalezená bez souvislostí v promíšené vrstvě těsně nad hroby. Jde o exemplář čtvercového až krátce kosotvarečného průřezu s tulejkou průřezu kruhového, která tvoří cca 40 % celkové délky. V jedné ze stran hrotu je vyražena 11 mm dlouhá podélná rýha. Hmotností (60 g), tvarem a rozměry (délka 86 mm) spadá šipka do typu B IId (KRAJÍČ 2003, 185), který se klade do 2. poloviny 14. a do 15. století. V té době šlo o jeden z nejobvyklejších typů hrotu střely do samostřilu. Zbytek

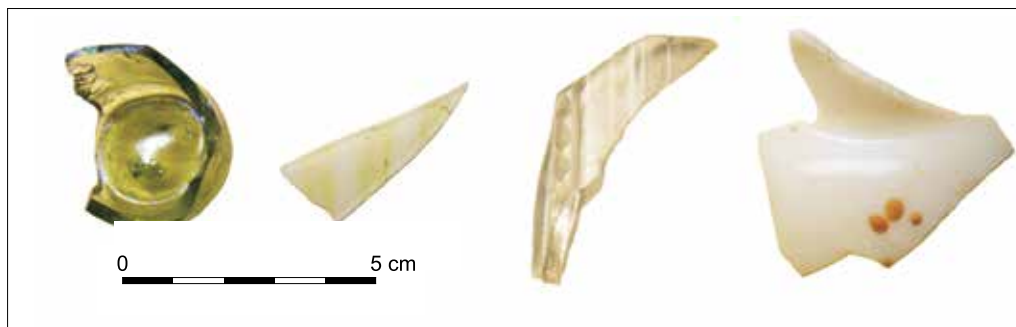
dřevěného ratiště v tulejce byl určen jako jasanové dřevo. Úvahy o úloze šipky v místních dějinách se bohužel vymykají možnostem vědecké metody.

Nejmladší složkou keramického fondu jsou zlomky kuchyňského i stolního nádobí **raného novověku** z hlubších poloh smíšené hřbitovní vrstvy v sondě u kostela. Jde většinou o střepy červené řady, vzácně šedé či z bělavé až bílé hmoty, s dochovanými zbytky barevných polí transparentních i krycích (hlavně zelenohnědé a hnědé). Zaujme zlomek okraje talířovité misky červeného střepu, zřejmě přepálené, se zbytky zelené krycí glazury na vnitřní a bílé malby na vnější straně (3/59; obr. 14), profilovaný okraj misky zdobený zvenčí ve žlábkách různobarevnými polevami (3/56, vnitřní povrch nedochován; obr. 14) či zlomek okraje hlubokého talíře či misky – střep bělavé barvy s bílým nástřepím nese bezbarvou polevu se zelenými kapkami (7/94; obr. 14). Zlomek červeného střepu s bílými linkami (malba glazurou) pod průhlednou polevou může být zbytkem talíře. Mezi nečetnou šedou redukční keramikou je výjimkou zlomek s vlešťovanou výzdobou (10/1). Soubor doplňuje nevýrazný fragment (barokního?) kamnového kachle (7/95). Ojedinelý

Obr. 14. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Keramika raného novověku – ev. č. 3/56, 3/59, 7/94 (kresba a foto autorka, 2017).

Obr. 15. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Zlomky moderního skla 19.–20. století – ev.č. 1/74-1/76, 2/61 (foto autorka, 2017).

zlomek kameniny (tmavě šedý s vnější hnědou kovově lesklou polevou a vnitřní stranou tmavě okrovou; 7/93) pochází z větší nádoby, snad džbánu. Mimo zlomek s vnitřní medově žlutou transparentní glazurou s tmavými tečkami na bílém střepu, který by mohl být starší, patří všechny pravděpodobně až pobělohorskému období (v publikovaných renesančních souborech nenacházíme paralely, srov. nejlépe BLÁŽKOVÁ/VEPŘEKOVÁ 2015).

Zlomky talířů, mis a hrnců bychom očekávali spíše v odpadních souvislostech či na poli než na hřbitově před kostelem, je však třeba si uvědomit, že v předmětném období se v místech západně od kostela podle písemných pramenů ani podle archeologicky zjištěné situace nepohřbívalo; souvisí to s vývojem dispozice ve vztahu k existenci a zániku arcibiskupského dvora – dnešní západní vchod do kostela přes věž byl zřízen právě až v raném novověku (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 235). V daném místě mohl být tedy předtím příležitostný odpadní areál, anebo se tu zcela prozaicky občas rozbil kus nádobí, které používali dělníci na stavbě – podle rámcově datovatelných zlomků by to mohlo být právě při generálních opravách ve 2. polovině 18. století. Z mis se jedlo, hrnce sloužily jak k vaření, tak k nošení hotových jídel lidem pracujícím mimo dům, ve džbánu se nosily nápoje; skladba souboru by tedy tomuto výkladu neodporovala.

V promíšené hřbitovní vrstvě byly zastoupeny také **zlomky skla**, a to na rozdíl od novověké keramiky pouze při povrchu, což spolu s povahou nálezů dovoluje řadit soubor do 19. až 20. století (obr. 15). Nejvýraznější je dno a spodek lékárenské či drogistické lahvičky ze silnějšího zeleného lesního skla bez bublinek,¹⁶ pak fragment hrdla a plecí džbánu, koflíku nebo vázičky z mléčného skla se zbytkem růžově malovaného dekoru a zlomek dutého skla s podmalbou bílými a světle zelenými pruhy. Čtyři masivní střepy zjevně pocházejí z jediné nádoby – čirého broušeného picího poháru či sklenice, snad tzv. grogovky (tj. sklenice na teplé nápoje), jaké byly běžné i v zámožnějších venkovských domácnostech 19. století mezi „lepšími“ nádobím. Zbytek jsou nevýrazné střepy dutého a tabulového skla z rozbitých okenních tabulek – většinou čirého, jeden je zelený a jeden opět mléčný. Patina na jednom z plochých zlomků naznačuje jednak umístění v lištách, jednak expozici vnějším vlivům (usazování nečistot). Zlomky lze spojit s některou výměnou kostelních oken. Nádobky mohou souviset i s provozem hřbitova (lampičky, vázičky na květiny). Nelze vyloučit odhazování odpadků za hřbitovní zeď.

Dominantní složkou nejmladšího archeologicky zkoumaného horizontu pozůstatků lidské kultury na kyjské ostrožně jsou ovšem **hroby z 2. poloviny 18. až 1. poloviny 19. století**, zachycené v roce 1995 v sondě na hřbitově severozápadně od kostela. Podrobněji nyní budou popsány hrobové kontexty, jejichž svědectví je specifické a na rozdíl od ostatních uvedených archeologických nálezů se nejvíce blíží úrovni individuálních lidských osudů.

Zachycená vrstva hrobů spočívala přímo na podloží, do něhož byly zahloubeny výše popsané pravěké objekty. Nad ní ležela obvyklá promíšená hřbitovní vrstva s volnými lidskými kostmi a jejich shluky v neanatomické poloze, zlomky prejzů a malty či omítky, druhotně také pravěkou keramikou a mazanicí, novověkou kuchyňskou keramikou a recentním sklem. Ve vrstvě 10 nebyly pozorovatelné hrobové jámy, pouze pravidelné uspořádání lebek a volných kostí dokumentované v hloubce cca 0,90 m (obr. 16) se zdá odrážet tvar hrobové jámy nejmladšího hrobu 1. Ten je, jak níže uvidíme, podle výbavy datován do 1. poloviny 19. století. Sousední hrob 2, zachycený jen okrajově a proto nezkoumaný, ležel v téže hloubce a „v téže řadě“, je tedy snad relativně současný. Hrob 3 byl narušen výkopem pro hrob 1, a proto musí být starší; zasahuje zároveň pod

16 Tyto lahvičky se mohou vyskytovat až do 19. století, kdy produkce lesních sklářen skončila (BLÁŽKOVÁ/VEPŘEKOVÁ 2015, 216 sqq).

Obr. 16. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Situace v hloubce 0,90 m, pohled shora od západu (ze hřbitovní zdi). Pravidelná kumulace kostí v severní části sondy koresponduje s hrobovou jámou hrobu 1 (foto K. Krhánková, 1995).

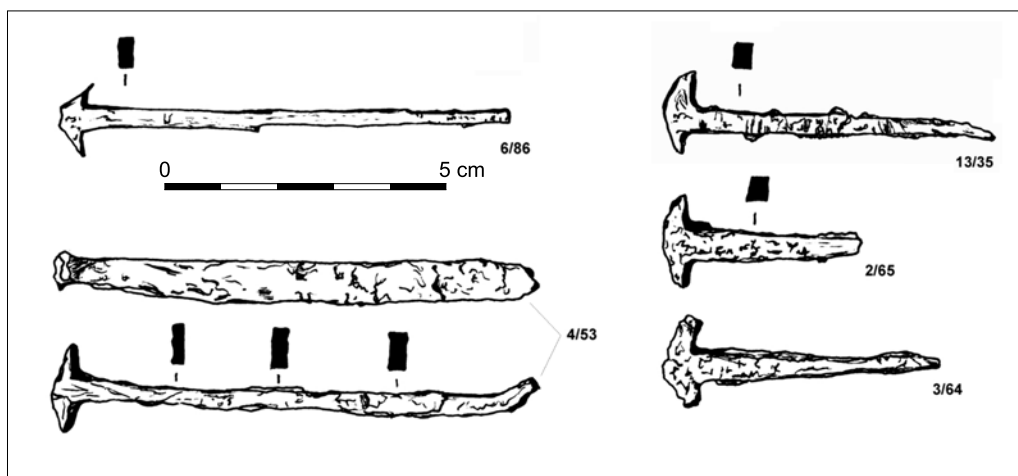
základ nynější hřbitovní zdi, a je tedy také starší než nynější ohrazení. Hlouběji uložené hroby 4, 5 a 6 postrádaly datovací opory; dochování dřeva rakví v hrobě 4 a 5 by přitom mohlo naznačovat, že nebudou výrazně starší. Ve zmeti prken z rakví v zásypu hrobu 4 byla nalezena měděná mince – vídeňský půlkrejcar Františka II.¹⁷ (obr. 17; v oběhu 1800–1812).¹⁸ Tato mince, nejspíše zde prostě ztracená, dává hrobu 4

Obr. 17. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Měděný půlkrejcar Františka II. – ev. č. 15/30 (foto autorka, 2017).

a všem stratigraficky mladším hrobům (2, podle toho zřejmě i 1, ale nejspíše ne 3) *terminus post quem*, pokud ovšem byla situace ve zmeti dřev z rakví rozpoznána správně. Je to mimochodem další doklad toho, jak dopadlo nařízení Josefa II. o rušení hřbitovů v intravilánech (k jejich recepci a realizaci v Čechách viz TINKOVÁ 2011; srov. OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2017, 118–120). Hroby 6 a 7 naopak rakve dochovány neměly; podle stop rozpadlého dřeva pouze na spodních plochách kostí a v zemině pod nimi, jakož i podle volnější polohy kostí by se dalo soudit, že tito mrtví ani nebyli uloženi do hrobu v rakvích, nýbrž – zřejmě podle josefinských nařízení – pouze v textilním obalu a zde i na prkně. Mohlo by to nasvědčovat datování do 80. let 18. století, resp. do let 1784–1785, kdy toto nařízení platilo jako obecně závazné, jeho dodržování se však nepodařilo pro obecný odpor vynutit (TINKOVÁ 2011, 43–46, 52).

Zachycené hroby jsou v principu orientovány standardně západovýchodně, shodně s kostelem. Mrtví byli pohřbíváni v poloze natažené na zádech, rakve z jedlových prken¹⁹ sbité železnými hřebíky měly tvar protáhlého lichoběžníka a byly dosti úzké a těsné (viz hrob 1). Hřebíky z rakví i z promíšené vrstvy jsou ručně kovářsky vyráběné, s hlavou tvaru T, délky rámcově 50–100 mm (většinou jsou různě zahýbány) a zpravidla buď téměř čtvercového, nebo ploše obdélníkového průřezu o šířce cca 5 mm (obr. 18). Některé kosti se rozpadaly na bělavý prášek – nápadně se to projevilo u hrobů 1 a 3 v oblasti hrudního koše, břicha a pánve, jiné (např. lebka v hrobě 3, většina dlouhých kostí končetin) byly dochovány dobře; příčinou by mohla být aplikace nehašeného vápna do rakve v duchu osvětských hygienických nařízení a názorů (srov. UNGER 2006, 103; KLOBOUKOVÁ 2008, 13). O těchto dvou hrobech pojednáme podrobněji, protože byly zachyceny relativně v úplnosti a poskytují ucelenou kulturně historickou a antropologickou výpověď.

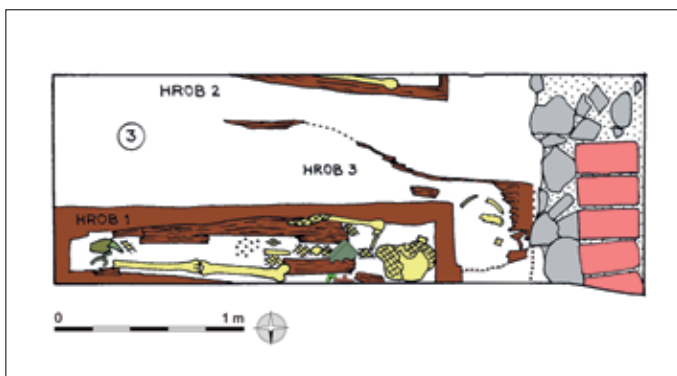
Obr. 18. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Výběr železných hřebíků z rakví – ev. č. 2/65, 3/64, 4/53, 6/86 (bez kontextů), 13/35 – hrob 3 (kresba autorka, 2004).

¹⁷ Za laskavé určení děkuji PhDr. Miroslavu Husovi ze Západočeského muzea v Plzni.

¹⁸ Tyto mince byly v oběhu od 1. srpna 1800, ale po státním bankrotu v roce 1811 byly od roku 1812 stahovány, protože ztratily hodnotu (veškeré kreditní měděné mince byly zneplatněny; VONDRA 2013, 183).

¹⁹ Archeobotanické určení dřeva provedl †RNDr. Emanuel Opravil, CSc., z tehdejšího Památkového ústavu Ostrava, pracoviště Opava (celou zprávu viz BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ 2018, příloha „Zpráva 6“).

Hrob 1 (obr. 19) patřil starší ženě (*maturus až senilis*).²⁰ Jedlovou rakev měla vystlanou borovými hoblinami, jak to bývalo obvyklé (KRÁLÍKOVÁ 2007, 29, 45–49; srov. KOSTKA/ŠMOLÍKOVÁ 1998, 831), podle zbytků hoblin pod hlavou by bylo možno na základě etnografických paralel předpokládat hoblinami vyplněný polštář. (Je zajímavé, že nebyly z téhož jedlového dřeva jako rakev, nýbrž borové, mohlo tedy jít o průběžně shromažďovaný odpad z truhlářské dílny – stejně soudí KOSTKA/ŠMOLÍKOVÁ 1998, 831; snad se borové hobliny používaly k pohřebním účelům také kvůli pronikavé vůni.) Žena byla podle dobových poměrů průměrné až vyšší postavy (výška cca 161 cm), trpěla bolestmi zubů (zánět a ztráta stoliček vlevo nahoře). Na nohou se dochovaly

kožené²¹ zbytky obuvi – podle tvaru podešve a ostatních kožených součástí šlo o ženské **střevíčky** „balerínky“ s podešví a dalšími koženými součástmi z hovězí (obr. 20), jaké byly v módě v 1. polovině 19. století (tj. slohové období *biedermeieru* a druhého rokoka); měly textilní svršek a vázaly se stuhou kolem kotníků (MAREŠOVÁ 2015, 87–88; UCHALOVÁ 2015, 67).²² Žena tedy byla pochována ve vlastním šatě (kroji), a nikoli v rubáši apod. Z kroje se nic dalšího nedochovalo, ani spinadla apod. (ke kroji v okolí Prahy v té době STRÁNSKÁ 1949, 230–239, tab. 64; viz též ŠTĚPÁNOVÁ 1984, 87–88; pro orientační představu viz obr. 21, ale se starším typem obuvi).²³ Dvě hedvábné stužky nalezené na prsou patřily nejspíše k souboru devocionálií uložených zřejmě původně na levé straně prsou – jde pravděpodobně o zbytky **škapulíře**, jaké známe z hrobů 17.–18. století (např. Pražský hrad: hroby abatyší v kostele sv. Jiří, BORKOVSKÝ 1975, obr. 73:4, 81:4, srov. také stužky k medailonku 84:5).²⁴ První stuha se dochovala pouze v jednom fragmentu, druhá ve třech – dva byly svázané na uzel (obr. 22:2a), jeden (obr. 22:2b) uvázaný v mašli; byly tkány v plátňové vazbě a měly dnes již nezjistitelnou barvu (osnovní nitě jsou světlejší a útkové tmavší).²⁵ Nad levou pažní kostí – nejspíše v posunuté poloze, původně asi na prsou – byl zjištěn **dřevěný křížek** se zcela zkorodovaným torzem korpusu ze slitiny mědi (obr. 23) a pod ním litý, nejspíše **mosazný křížek** s očkem k zavěšení (obr. 24), pak drátěný kroužek neznámého určení a na prsou desky **modlitební knížky** (k té viz níže).

Obr. 19. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1** na fotografické a kresebné dokumentaci: **a** – situace v úrovni hrobů 1 a 2; obsah hrobu 1 po vypreparování, začátek preparace hrobu 2 (pažní a vyčnívající klíční kost dole; šipky vyznačují vystupující hranu pokleslé rakve hrobu 3 (foto L. Krušinová, 1995);

b – detail obsahu rakve hrobu 1. Legenda viz obr. 6; **křížové šrafy** – rozpadlé kosti; **hrubě tečkované** – hobliny; **šedozeleň** – na nohou zbytky kožené obuvi, na prsou desky modlitební knihy; nad dolním okrajem částečně viditelný dřevěný /**hnědý**/ a kovový /**zelený**/ křížek (terénní podklady L. Krušinová a Z. Sklenářová, digitalizace P. Popelářová a autorka, 2017).

20 Antropologické určení kosterních nálezů provedly doc. RNDr. Ladislava Horáčková, Ph.D., a MUDr. Lenka Vargová, Ph.D., z oddělení lékařské antropologie Anatomického ústavu LF MU v Brně (celou zprávu viz BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ 2018, příloha „Zpráva 3“).

21 Nálezy z textilu a usní prozkoumala, vyhodnotila a konzervovala Bc. Jana Bureš Vichová, DiS. (BUREŠ VICHOVÁ 2017).

22 Za konzultaci děkuji Mgr. Miroslavě Štýbrové, historičce a kurátorce sbírky historické obuvi z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

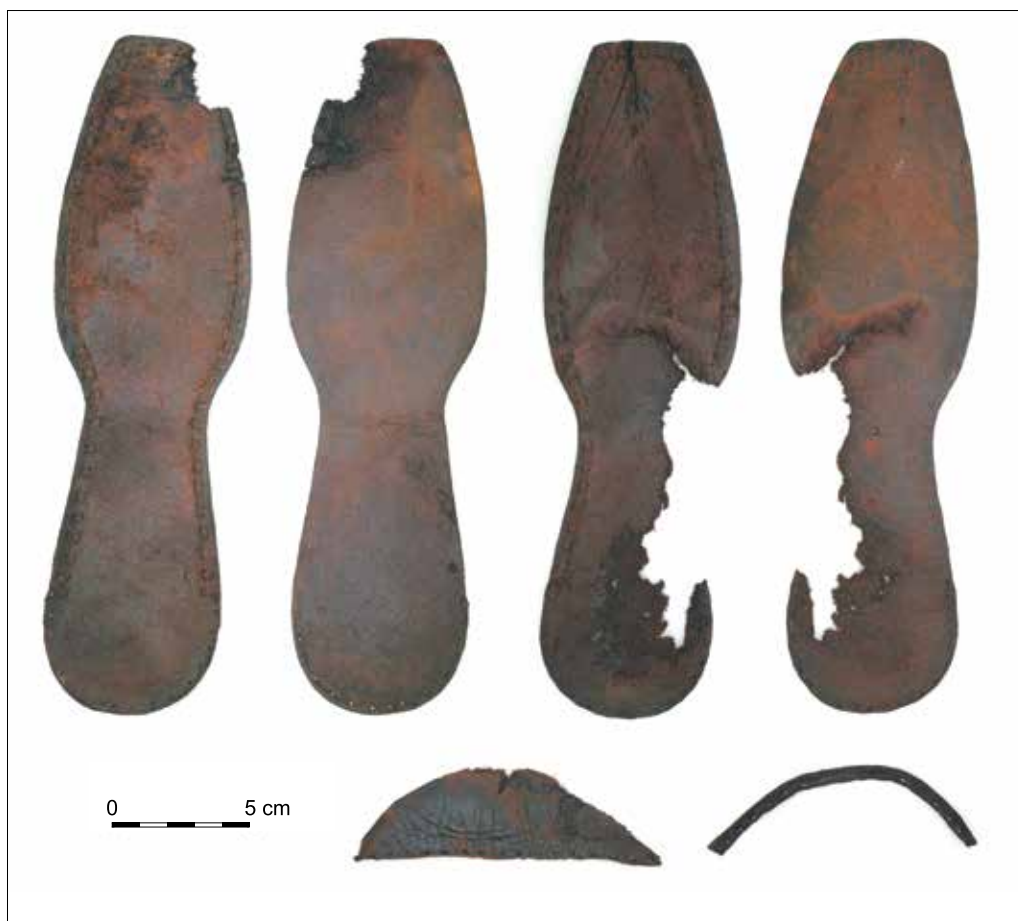
23 Šlo by zde o poloměstský кроj jako poslední vývojovou fázi tradičního lidového oděvu v okolí Prahy; ten totiž definitivně zanikl právě v době, do níž je datován hrob 1 (STRÁNSKÁ 1949, 230). Pohřbená žena, pokud jej za života neodložila, tedy patřila k poslední generaci jeho nositelů.

24 Za upozornění na tuto možnost děkuji PhDr. Martinu Omelkovi z Archivu hl. m. Prahy.

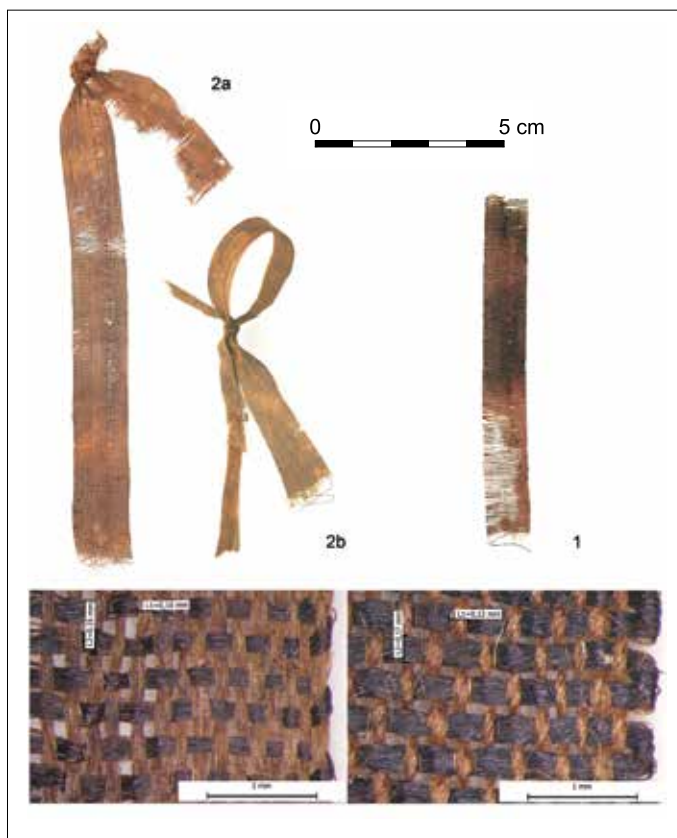
25 Stuha 1 má šířku 13 mm, dostavu v osnově 38 nití/1 cm, v útku 28 útků/1 cm, celkový počet osnovních nití na šíři stuhu 46. Osnovní nitě světlejší barvy (tloušťka cca 0,12 mm) mají zákrut Z – pravý, tmavší nitě útkové (tloušťka cca 0,17 mm) jsou bez zákrutu. Stuhu ze sáčku 2 (oba fragmenty) mají šíři 16 mm, dostavu v osnově 42 nití/1 cm, dostavu v útku 28 útků/1 cm, celkový počet osnovních nití na šíři stuhu je 70. Osnovní nitě světlejší barvy (tloušťka cca 0,1 mm) i útkové nitě tmavší (tloušťka cca 0,15 mm) jsou bez zákrutu (převzato z konzervátorské zprávy BUREŠ VICHOVÁ 2017, 2).

Obr. 20. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1** – zbytky usňových prvků obuvi: levá a pravá podešev (pohled shora a zdola), drobné součásti (foto J. Bureš Víchová, 2017).

Obr. 21. Kroj selky z okolí Prahy z doby okolo přelomu 18. a 19. století na dobové kresbě. Převzato ze STRÁNSKÁ 1949, tab. 64 dole: pražské postavy na kresbách F. K. Volfa, publikovaných J. Skopcem v komentáři k pamětem F. J. Vaváka.

Obr. 22. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1** – zbytky stužek a detail vazby pod mikroskopem (foto J. Bureš Víchová, 2017).

Obr. 23. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1** – dřevěný křížek ev. č. 10/21 se zbytkem korpusu ze slitiny mědi (foto autorka, 2017).

Obr. 24. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1** – mosazný poutní křížek ev. č. 10/20 (foto L. Militká, 2008).

Křížky jsou publikovány samostatně s podrobným popisem a vyhodnocením (BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2018).²⁶ Dřevěný křížek (10/21) se řadí k tzv. křížům do ruky pro umírající, je zcela jednoduchý, bez kovových aplikací mimo korpus ze spíše nekvalitní slitiny mědi. Obdobné dřevěné křížky máme bohatě doloženy v hrobech 17.–18. století v kostele sv. Jiří na Pražském hradě, a to jak s aplikacemi, tak bez nich (BORKOVSKÝ 1975, obr. 73:2, 77:4, dále např. 106:1, 109:1, 111:5), jejich další užívání v 1. polovině 19. století se zdá pravděpodobné. Mosazný exemplář (10/20) patří k okruhu mariánských poutních křížků: jde o jetelový kříž s očkem k zavěšení, na aversu je reliéf Ukřižovaného s nápisem INRI, na reversu reliéf Panny Marie Cellenské – zřejmě tedy dokládá, že pohřbená žena za života putovala do Mariazellu ve Štýrsku (k těmto poutím v české kultuře nejnověji přehledně LINDEROVÁ 2017). Spadá nejspíše na přelom 18. a 19. století. Přímoou dobu zatím neznáme. Případy, kdy se v jednom hrobě vyskytnou dva křížky, jsou výjimečné (OMELKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCAROVÁ 2009, 1018), zde to lze ovšem vysvětlit různou funkcí. Jejich přítomnost, stejně jako módní střevíčky, modlitební knížka s ozdobnou koženou vazbou a do jisté míry i sama možnost putovat do Mariazellu se zdá svědčit o solidním sociálním postavení pohřbené ženy – což jistě zahrnuje i např. postavení zámožné selky, které zde připadá nejspíše v úvahu, popř. hostinské či mlynářky. Uvedené datování kovového křížku není s tímto zařazením v rozporu – žena snad vykonala tuto poměrně náročnou pouť v mladších letech, takže od té doby mohlo uplynout třicet i čtyřicet let, než s ní byl křížek uložen do hrobu.

Hrob 1 obsahoval ještě třetí křížek (obr. 25) – větší, nejspíše mosazný krucifix (13/28) ve formě jetelového kříže s ouškem na horním konci a s odlomenou spodní částí (podrobněji BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2018), který však do jeho kontextu nepatří, nýbrž je starší, spadá přibližně do 3. čtvrtiny 18. století;²⁷ našel se těsně vně bočnice rakve hrobu 1 a do jeho zásypu se dostal druhotně při kopání jámy pro hrob 1.

²⁶ Na rozdíl od citovaného článku zde používám pro kovové a dřevěné předměty tvaru kříže z hrobové výbavy společné označení křížek, tedy nerozlišuji křížek a kříž ve smyslu terminologie M. Omelky a O. Řebounové, aby v kontextu hřbitova nedošlo k případné záměně s křížem náhrobním.

²⁷ Téměř přesné paralely byly publikovány z Prahy-Karlína (KACL/PRŮCHOVÁ 2017, obr. 16:1, 2), soubor však bohužel zatím není zpracován.

Obr. 25. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1** – větší mosazný křížek (ev. č. 13/28), nalezený vně rakve (foto L. Militká, 2008).

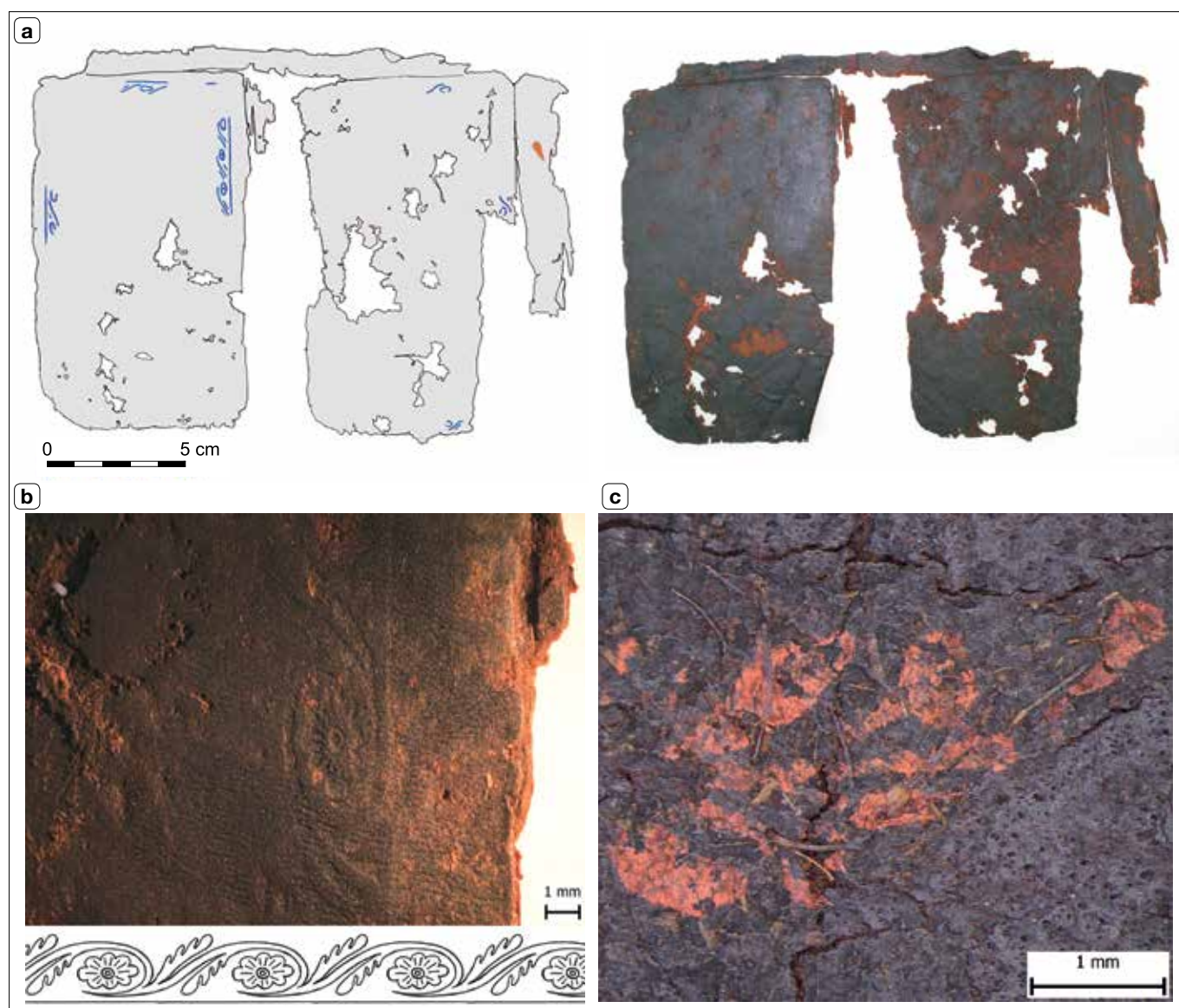
Zbytky modlitební knížky tvoří dva spojené obdélníky, nepochybně pozůstatky desek, nejspíše z teletiny, o rozměrech původně přibližně 9 × 15 cm (obr. 26: a). Papírový obsah knížky zanikl beze stop. Při mikroskopickém průzkumu v rámci konzervace se na deskách podařilo zjistit tlačený dekor – pás stylizovaných květů a lístků (obr. 26: b); na hřbetě se pak objevily zbytky červené barvy – snad také pozůstatek rostlinného motivu (obr. 26: c). Nenašly se žádné stopy kování, což není překvapivé. Modlitební knížky (archeologická perspektiva viz KRÁLÍKOVÁ 2007, 155; z hojné speciální literatury poslední doby např. FIDLEŘOVÁ 2013) patřily v 18. a 1. polovině 19. století k nejmimnější součástí osobního majetku. Jejich psaním si přivydělávali učitelé, bývaly bohatě zdobeny barevnými grafickými prvky a ilustracemi, darovaly se z lásky či při sňatku, provázely člověka každodenně po celý život a pak i do hrobu. To je nicméně z pochopitelných dů-

vodů doloženo častěji etnograficky než archeologicky. V 60. a znovu v 80. letech 18. století došlo u nás k rozmachu produkce česky psaných rukopisných modlitebních knih, která se postupně stala až masovou (FIDLEŘOVÁ 2013). V muzejních sbírkách se běžně vyskytují právě takovéto rukopisné modlitební knížky bez kovových prvků, s deskami potaženými kůží zdobenou slepotiskem, datované do 2. poloviny 18. až počátku 19. století (srov. HORÁKOVÁ-BARUČÁKOVÁ 2008, 131). Lze tedy dovozovat, že i v hrobě 1 šlo nejspíše o modlitby rukopisné.

Hrob 3 byl narušen výkopem pro hrob 1, který odstranil levou kost pánevní a stehenní (viz obr. 6:3; 19: b). Dno hrobové jámy bylo vysypáno zlomky prejzů a omítky či malty. Zatímco hrob 1 respektoval současnou linii hřbitovní zdi, hrob 3 zasahoval pod její základ, a musí být tedy starší než tato zeď. Dobu jejího vzniku by mohlo osvětlit jedině archivní bádání;²⁸ v úvahu připadá polovina až 2. polovina 18. století, kdy došlo k obnovení fary (1754) a v souvislosti s tím proběhly následně rozsáhlé stavební úpravy kostela (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 235). Spojíme-li hypoteticky výstavbu zdi s údajem o zřízení hřbitova k roku 1771, jak bylo uvedeno výše, bylo by možno dovozovat, že hrob 3 byl vyhlouben před tímto rokem – pro další upřesnění postrádáme oporu. Nynější hřbitovní zeď však nemusí být prvním novověkým ohrazením, které kyjský hřbitov měl. Přítomnost zlomků prejzů ve výplni hrobové jámy lze spojit s některou ze stavebních úprav kostela, při níž se vyměňovala střecha nebo její část. První dva zlomky se objevují pod rakví hrobu 5, tři pod rakví a při rakvi hrobu 4, dominují v zásypech hrobu 4 a především na dně hrobu 3 (24 ks), méně hrobu 1 (7 ks), dále opět jen jednotlivě v zásypech a hřbitovní vrstvě. Na základě publikovaných údajů o vývoji kostela (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 235) lze odhadovat, že by mohlo jít o opravu v návaznosti na obnovení fary k roku 1754 nebo o výraznější úpravy doložené

²⁸ Za pomoc s pátráním a za poskytnutí hůře dostupné literatury k vývoji kostela děkuji paní Daně Davidové, předsedkyni Letopisecké komise městské části Praha 14.

Obr. 26. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. **Hrob 1**, zbytky usňových desek modlitební knihy: **a** – usňové desky s vyznačením slepotisku (**modře**) a červené barvy (**červeně**); **b** – tlačení dekor (slepotosku) na usňových deskách – mikroskopický snímek dochovaného zbytku a kresebná rekonstrukce motivu slepotisku; **c** – stopy červené barvy na usňových deskách – mikroskopický snímek dochovaného zbytku (kresba a foto J. Bureš Vichová, 2017).

u příležitosti vizitace roku 1781. Suť mohla být uložena nebo prostě rozsypana na místě a do země se dostala při kopání nových hrobů, ostatně hrobník mohl vysypat dno hrobu suť úmyslně, jak to i vypadá. Hrob 3 tedy spadá do doby opravy střechy kostela či po ní a zároveň před vznik dnešní hřbitovní zdi. Předcházela-li jí jiná, starší, vystavěná hypoteticky k roku 1771 v rámci oficiálního založení hřbitova, pak stála vně stávajícího areálu hřbitova a její případné pozůstatky nemohly být popisovanou sondáží zachyceny.

Vyhodnocení hrobu 3 přineslo ještě další problém. Antropologické posouzení totiž kostru určilo jako ostatky staršího muže (*maturus*, 50–60 let) robustnější tělesné stavby (výška 163 cm) s typicky mužskou lebkou, na níž se jako zvláštnost uchovaly neuzavřené parietální švy a zejména šev metopický; bolesti zubů dokládají stopy zánětu v čelisti a ztráta stoliček za života, otvůrky na holenních kostech mohou souviset s nedostatečnou výživou. V pánevní oblasti byly však při preparaci *in situ* zjištěny pozůstatky lebky a kostí plodu ve druhé polovině těhotenství (obr. 27).²⁹ Pak by – hypoteticky – kombinace těhotenství v takto pokročilém věku s výrazně mužskou tělesnou stavbou (pánev sama se následkem zásahu při kopání jámy pro hrob 1 prakticky nedochovala, její zbytky se při preparaci rozpadly, a nebylo ji tedy možno antropologicky posoudit), nekvalitní výživou a případně s nemocí v souvislosti s infekčním ložiskem v čelisti³⁰ mohla být snadno příčinou úmrtí.

²⁹ Zpráva *Antropologické hodnocení kosterních pozůstatků z pohřebiště v Praze-Kyjích* (L. Horáčková, L. Vargová, Lékařská fakulta Masarykovy univerzity, Brno [1996]) je součástí nálezu zprávy z předmětného výzkumu (BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ 2018, Příloha „Zpráva 3a“). Kostí plodu se však mezi vzorky omylem přimísily k nálezům z hrobu 6, na což se přišlo až dodatečně.

³⁰ K významu dentálních ložiskových infekcí pro vznik závažných onemocnění např. MAZÁNEK 2006.

Obr. 27. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Preparace hrobu 3. V pánevní oblasti viditelná lebka plodu (foto Z. Sklenářová, 1995).

Z výbavy se nedochovalo nic (mimo zbytky hoblin obdobně jako v hrobě 1). Teprve v rámci konzervace železných hřebíků bylo identifikováno torzo oloveného křížku – poškozený korpus, podle paralel ze Šporkovy ulice datovatelný zhruba do 3. čtvrtiny 18. století (obr. 28; podrobněji viz

Obr. 28. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Torzo oloveného křížku ev. č. 13/34 z hrobu 3 (foto autorka, 2017).

BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2018). Tyto křížky byly v nejmladším období svého vývoje, tj. rámcově ve 2. polovině 18. století, zřejmě místní produkci, relativně dostupnou pro střední vrstvy obyvatelstva (srov. sociální skladbu pohřbených u sv. Jana v Oboře viz BLÁŽKOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2015, 210). Zdá se však, že by mohl pocházet pravděpodobněji ze zásypu, a tedy z některého staršího hrobu než přímo z hrobu 3, v němž by se snad jinak příslušný olovený křížek našel. Výrazné zelené zbarvení žeber a hrudní kosti svědčí, že ve výbavě hrobu musil být nějaký předmět ze slitiny mědi. Mohlo ovšem jít o předmět nekvalitní či gracilní, který se rozpadl. Poloha by nasvědčovala např. háčkům šněrovačky (ŠTĚPÁNOVÁ 1984, 75; TAUBEROVÁ 2012, 88–102), s ohledem na hypotetickou dataci pohřbu mohlo jít ještě o starší živůtek šněrovaný přes punt – možná řetízem z takového kovu (srov. STRÁNSKÁ 1949, 233).³¹

Lze jen litovat, že se v původním kontextu nedochoval **křížek 6/81** (obr. 29), který zde zastupuje zvláštní typ tzv. credo-křížků, přivěšovaných k růžencům jako symbol a připomínka modlitby Vyznání víry jakožto součásti modlitby růžence (podrobněji k němu BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2018). Svým stylem spadá již do 1. poloviny 19. století. Je odlit oboustranně, jedna strana je však dochována velmi dobře, zato druhá je silně korodovaná nebo snad nekvalitně odlitá. Jetelový kříž prochází v dolní třetině delšího svislého břevna korunou s pěti hroty, v níž jsou k němu z obou stran přiloženy palmové ratolesti, prohnuté nahoru k vodorovným ramenům kříže. Na plochem těle křížku je vyražen do kříže z jedné strany nápis CREDO tak, že ve vodorovném i svislém směru se kříží v písmeni E, z druhé, hůře dochované strany stejným způsobem nápis OPNBP. Ten se v literatuře dosud interpretuje buď v souvislosti s modlitbou Zdrávas Maria (*ora pro nobis peccatoribus*; OMELKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCAROVÁ 2010, 493), nebo s kultem sv. Benedikta (*ora pro nobis Benedicte pater*; DOSTÁL 1968, 60); mohl by však také znamenat frázi *ora pro nobis, beate pater (Dominice)*, která by odkazovala na dominikánskou tradici modlitby růžence, popř. i na příslušnost nositele k růžencovému bratrstvu.³² Křížky s tímto dvojím nápisem pocházejí ze Znojma a ze hřbitova u sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana, Šporkova ulice), v obou případech jsou datovány do 17.–18. století a uvádí se, že v německém prostředí takové známy nejsou (OMELKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCAROVÁ 2010, 493–494, pozn. 129). Forma kombinující kříž s korunou a palmou (symboly mučednictví ve smyslu vítězství) zůstává zatím vůbec bez obdoby. Přímé doklady růženců (korálky) při tomto výzkumu zachyceny nebyly ani ve hrobech, ani ve hřbitovné vrstvě.

Rovněž bez kontextu, mezi rozrušenými rakvemi, se našly dva fragmenty **pletenců jemných drátků**, které jsou pozůstatky dívčích (tj. panenských) věnečků, poměrně běžného lidového šperku – ozdoby hlavy a součásti kroje. Takové jsou doloženy i z novověkých hrobů v Praze a jinde, ať již jde o exempláře nošené za života k obřadným příležitostem nebo hotovené k pohřebním účelům (viz BLÁŽKOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2015, 215). Nejblíže paralely poskytuje mj. kostel sv. Jiří na Pražském hradě, kde tyto pletené drátěné věnečky, původně s našitými látkovými a drátěnými kvítky apod., byly nalezeny v dívčích hrobech z 16. až cca poloviny 18. století (hlavní loď, hrob 72: BORKOVSKÝ 1975, obr. 92: 1; jižní boční loď, hrob 44: IBIDEM, obr. 112: 6; severní boční loď, hrob 31: IBIDEM, obr. 126: 8; srov. BERANOVÁ 1989: hromadný hrob v Trojické ul. datovaný rámcově do 2. třetiny 18. století; obecně viz KRÁLÍKOVÁ 2007, 145–148). V daných souvislostech je nejpravděpodobnější obdobné datování, ve vesnickém prostředí snad můžeme počítat s mírně delším přežíváním tohoto zvyku.

31 Podezřele jednoduché vysvětlení by mohl poskytnout velký mosazný krucifix nalezený v zásypu hrobu 1. Hrob 3 byl totiž narušen výkopem pro hrob 1 právě tak, že jihozápadní roh hrobové jámy hrobu 1 zasáhl z levé strany do oblasti hrudního koše kostry v hrobě 3, hrobník snad mohl kříž při kopání přemístit a přitom poškodit. Relativně chronologické postavení hrobu datací kříže neodporuje. Taková odpověď by však v kontextu zjištění v hrobě 3 vyvolávala další otázky.

32 Viz např. <<http://breviar.op.cz/?a=115>> (*O lumen*), <<http://www.op.cz/?a=36>>.

Obr. 29. Praha-Kyje, sondáž na hřbitově 1995. Mosazný tzv. credo-křížek k růženci z promíšené vrstvy nad hroby ev. č. 6/81 (foto L. Militká, 2017).

Závěr

Staré Kyje, ačkoli obklopeny rozrůstající se Prahou, zůstávají místem jaksi odlehlým v prostoru i v čase. Zvláště prostranství mezi farou a kostelem neztratilo venkovský ráz a naznačuje, jak ves vypadala před nástupem průmyslové revoluce. Představě středověkého vzhledu vsi brání zástavba z raného novověku – fara a dvůr, hřbitovní zeď a západní vchod do kostela. Dojem pravěkého vzezření místa už získat nemůžeme – více než zástavba (včetně dominantního kostela) tu vadí rozlehlý Kyjský rybník, který zaplavil kdysi hluboké údolí pod ostrožnou.

Dosavadní archeologické výzkumy a nálezy však, třebaže útržkovitě, zprostředkovávají poznání dob, k nimž jiné prameny nemáme, a často podstatně doplňují svědectví pramenů písemných, ne vždy dochovaných a ne vždy dostatečně podrobných či výmluvných. Kyjská ostrožna tak vystupuje z jejich vyprávění jako místo na jedné straně přirozeně chráněné, na straně druhé naopak otevřené a zapojené do obývaného prostoru jak v místním měřítku (časově či prostorově souvislé osídlení doby bronzové a železné v samotných Kyjích), tak v rámci mikroregionu (Kyje tvoří severní či severozápadní okraj této pravěké oikumeny podél Rokytky, pokračující četnými osadami k jihu a jihovýchodu, zatímco od prostoru na sever odtud jsou relativně odděleny skalními hřbety). Středověká a novověká vesnice tuto situaci do značné míry kopíruje. Stav našeho poznání je ovšem silně omezen tím, že velké plochy v sousedství Kyjí zničily bez výzkumu průmyslové areály.

Samotná kyjská ostrožna mohla být určitým útočištěm místních obyvatel, ačkoli o jejím případném umělém opevnění zatím nic nevíme; jinak plochu Starých Kyjí nejspíše opakovaně zaujímaly zemědělské osady (až po novověkou vesnici). V jejich zázemí můžeme předpokládat pole a zahrady, archeologicky jsou doložitelné objekty a areály spjaté s technickou výrobou. Pouze z některých období (z mladší doby bronzové, doby stěhování národů, z doby těsně předkřesťanského raného středověku a ovšem z pozdější doby historické ve vazbě na kostel) zde máme doloženo pohřbívání. Pravěké hroby jsou zatím ojedinělé a nepředstavují dostatečnou oporu hypotéze o případném pohřebišti.

Paradoxně, vzhledem k zajímavému středověkému postavení a vývoji Kyjí, je zatím výpověď archeologických pramenů o tomto období slabá a nejasná. Je to další argument pro zodpovědné archeologické sledování všech budoucích výkopových prací v Kyjích.

Novověk je reprezentován jednak vzorkem kuchyňské keramiky 17.–18. století, jednak vzorkem hrobů z 2. poloviny 18. až 1. poloviny 19. století. U keramiky jde v širším kontextu o dobový standard, dalo by se zabývat proveniencí, komparací detailů tvaru a výzdoby apod. Ke hrobům je třeba přistupovat spíše etnograficky – v poslední době sice byl publikován vyšší počet výzkumů novověkých hřbitovů, ale většinou jde o hroby starší, k přímému srovnávání zatím materiál chybí. Posouzení hrobů v dobovém sociálním a kulturním kontextu je tedy jedním z nosných směrů budoucího bádání.

Lidé pohřbení na takovémto místě hřbitova jistě nepatřili ani k elitě (kterou zde představovala vrchnost, sídlící ovšem jinde, duchovní kostela a případní úředníci z panského dvora), ani k osobám vyloučeným z komunity. Hrobovou výbavu, která by o jednotlivcích mohla vypovědět více, mimo nejmladší, nenarušený a v relativně nejsušší poloze situovaný hrob 1 nemáme k dispozici – ani k hrobům 2–7, ani k dalším již zničeným. Dva či spíše tři kovové křížky a zbytky kovové kostry panenského věnečku jsou zřejmě maximum, co můžeme očekávat s ohledem na dobové poměry a na půdní podmínky. Ve zkoumaném vzorku máme tři ženy – mladší, starší a starou – a dva dospělé muže, pohlaví většího dítěte z hrobu 7 (zachycena pouze ruka) neznáme. Mohli pocházet jak ze samých Kyjí, tak z přifařených Hostavic, Malešic, Štěrbohol, Dolních Počernic, jakož i z Hrdlořez nebo Xaverova, po roce 1812 i z Aloisova. Zda byli bohatí či chudí, nevíme – ostatně v této době nebyly ještě sociální rozdíly na vesnici tak výrazné, vyostřovaly se až během 19. století, konkrétně jeho druhé poloviny. Snad je symptomatické, že nejmladší hrob 1 je zároveň vybaven nejbohatěji a manifestuje zámožnost pohřbené ženy, i když stále v rámci tradice.

Je třeba mít na paměti, že do Prahy to odtud nebylo daleko – dvě hodiny chůze po kolínské silnici. Obyvatelé Kyjí a přifařených vsí, tehdy stejně velkých nebo o málo větších než Kyje samy,³³ nepochybně příležitostně do Prahy chodili či jezdili – na náboženské poutě, na trhy (zvláště ženy asi pravidelně chodily prodávat vejce, drůbež, zeleninu apod.), případně s nějakým úkolem na příkaz vrchnosti. Módní a jiné žádané zboží se tak do zdejšího vesnického prostředí dostávalo bez podstatného zpoždění, jak to jen hospodářské možnosti jednotlivých obyvatel dovozovaly – jako například střevíčky ženy z hrobu 1.

Lze doufat, že nové nálezy, ať pravěké, středověké či mladší, pomohou propojit dosud útržkovitě poznatky o minulosti Kyjí do souvislejšího obrazu, k němuž dopomůže důsledná archeologická asistence při všech zemních pracích, i zdánlivě malých a nepodstatných.

PRAMENY A LITERATURA

- BERANOVÁ 1989 — Magdalena BERANOVÁ: Kovové vínky pražských dívek ze 17. a první poloviny 18. století : Příspěvek k lidovému šperkařství – Metallkränzchen der Mädchen aus Prag aus dem 17. und aus der 1. Hälfte des 18. Jhs. : Beitrag zum Volksschmuckwesen. *Archaeologica Pragensia* 10, 1989, 269–280.
- BLÁŽKOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2015 — Gabriela BLÁŽKOVÁ / Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ: Death and Burial in Post-medieval Prague. In: *The Archaeology of Death in Post-medieval Europe*. S. Tarlow (ed.), Berlin–Boston, 2015, 204–221. Dostupné na <<http://docplayer.net/54842989-11-death-and-burial-in-post-medieval-prague.html>> [vid. 2018-11-13].
- BLÁŽKOVÁ/VEPŘEKOVÁ 2015 — Gabriela BLÁŽKOVÁ / Jana VEPŘEKOVÁ: Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jímek z Pražského hradu – Material finds from the Renaissance waste pits at Prague Castle. Díl I. Katalog (= *Castrum Pragense*, sv. 13), Praha 2015.
- BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ 2018 — Zuzana BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ: Záchraný archeologický výzkum v areálu hřbitova u kostela sv. Bartoloměje v Praze-Kyjích. Náleзовá zpráva, Praha 2018. Uloženo: NpÚ, GnŘ, odbor péče o archeologický fond.
- BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ/OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2018 — Zuzana BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ / Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ: Soubor křížů a křížků ze hřbitova v Praze-Kyjích – An assemblage of crosses and crosslets from the cemetery in Prague-Kyje. *Archaeologica Pragensia* 24, 2018, 503–512.
- BORKOVSKÝ 1975 — Ivan BORKOVSKÝ: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha 1975.
- BOUZEK 1958 — Jan BOUZEK: Etážovité nádoby v jižních Čechách a v sousedních oblastech – Die Etagegefäße in Südböhmen und in Nachbargebieten. *Archeologické rozhledy* 10, 1958, 548–575.
- BOUZEK 1967 — Jan BOUZEK: Böhmen, Sachsen und Mitteldeutschland : Bemerkungen zur vergleichenden Chronologie der Urnenfelderzeit. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 16/17, 1967, 73–91.
- BOUZEK/KOUBECKÝ/NEUSTUPNÝ 1966 — Jan BOUZEK / Drahomír KOUBECKÝ / Evžen NEUSTUPNÝ: The Knovíz settlement in North-West Bohemia. *Fontes archaeologici pragenses* 10, Pragae 1966.

33 Srov. mapy II. vojenského mapování dostupné na <<https://mapy.cz/19stoleti?x=14.5445372&y=50.0987071&z=13&l=0&source=ward&id=13715&q=kyje>>.

- BÖHM 1937 — Jaroslav BÖHM: Základy hallstattské periody v Čechách – Die Grundlagen der Hallstattperiode in Böhmen. Praha 1937.
- BUREŠ/WALDHAUSER 2005 — Michal BUREŠ / Jiří WALDHAUSER: Mladší doba železná – Keltové na území Prahy. In: LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005, 716–776.
- BUREŠ VÍCHOVÁ 2017 — Jana BUREŠ VÍCHOVÁ: Konzervátorská zpráva – archeologické nálezy textilií a usní ze hřbitova v Praze-Kyjích. In: BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ 2018, příloha „Zpráva 5“. Praha 2017. Uloženo: NPÚ, GmŘ, odbor péče o archeologický fond.
- ČTVERÁK 2005 — Vladimír ČTVERÁK: Starší doba železná – doba halštatská. In: LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005, 591–715.
- DOSTÁL 1968 — Bořivoj DOSTÁL: Spätburgwallzeitliche und neuzeitliche Grabstätte in Znojmo-Hradiště – Mladohradištní a novověké pohřebiště ve Znojme-Hradišti. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university 17, řada archeologicko-klasická (E) 13, 1968, 7–66.
- DROBERJAR 2005 — Eduard DROBERJAR: Praha germánská. In: LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005, 777–841.
- DROBERJAR 2017 — Eduard DROBERJAR: Hrob langobardského bojovníka z Prahy-Kyjí – Das Grab eines langobardischen Kriegers aus Prag-Kyje. Archeologie ve středních Čechách 21, 2017/2, 867–873.
- FIDLEROVÁ 2013 — Alena A. FIDLEROVÁ: Lidové rukopisné modlitební knihy raného novověku – Popular manuscript prayer books from the Early Modern Period. Český lid 100, 2013, 385–408. Dostupné na <http://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/Lidove_rukopisne_modlitebni_knihy_raneho.pdf> [vid. 2017-11-14].
- FRANKOVÁ 2011 — Daniela FRANKOVÁ: Mohylová kultura střední doby bronzové v severozápadních Čechách – The Middle Bronze Age Tumulus Culture in North-Western Bohemia. Diplomová práce, Praha 2011. Uloženo: Ústav pro archeologii FF UK. Dostupné na <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/112220>> [vid. 2018-11-21].
- FRIDRICHOVÁ 1980 — Marie FRIDRICHOVÁ: Praha 9-Kyje. In: M. Fridrichová a kol., Záchrané archeologické výzkumy v Praze v letech 1976 a 1977. Pražský sborník historický 12, 1980, 255.
- FRIDRICHOVÁ 1981 — Marie FRIDRICHOVÁ: Praha 9-Kyje. Výzkumy v Čechách 1976–1977, Praha 1981, 119.
- HAVEL/KOVÁŘÍK 1989 — Josef HAVEL / Jan KOVÁŘÍK: Přehled výzkumů archeologického oddělení MMP v roce 1988. Archaeologica Pragensia 10, 1989, 281–284.
- HORÁKOVÁ-BARUČÁKOVÁ 2008 — Lenka HORÁKOVÁ-BARUČÁKOVÁ: Rukopisná lidová modlitební kniha jako pramen k dějinám kultu svatých v královéhradecké diecézi. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska : Sborník z 16. odborné konference Olomouc, 13.–14. listopadu 2007. R. Krušínský (ed.), Olomouc 2008, 131–144. Dostupné na <<https://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf16/13.pdf>> [vid. 2017-11-14].
- HRALA 1973 — Jiří HRALA: Knovízská kultura ve středních Čechách – Die Knovizer Kultur in Mittelböhmen. (= Archeologické studijní materiály Archeologického ústavu AV ČR v Praze, sv. 11), Praha 1973.
- HRALA 1978 — Jiří HRALA: Knovízská kultura. In: Pravěké dějiny Čech. R. Pleiner / A. Rybová (eds), Praha 1978, 446–453.
- JIRÁŇ 2008 — Luboš JIRÁŇ (ed.): Archeologie pravěkých Čech 5 : Doba bronzová. Praha 2008.
- KACL/PRŮCHOVÁ 2017 — Pavel KACL / Erika PRŮCHOVÁ: Komplex zaniklých hřbitovů v Praze-Karlíně – Ein Komplex verschwundener Friedhöfe im Prager Stadtviertel Karolinenthal. Archaeologia historica 42, 2017/1, 153–185.
- KLOBOUKOVÁ 2008 — Lucie KLOBOUKOVÁ: Církevní svátostky z období baroka na Olomoucku. Bakalářská práce, Brno 2008. Uloženo: Pedagogická fakulta MU Brno. Dostupné na <https://is.muni.cz/th/174388/ped-f_b/> [vid. 2017-05-18].
- KOHOUTOVÁ 2015 — Pavla KOHOUTOVÁ: Kyje (Hlavní město Praha). Stavba bytových domů B1, B2 na p. p. č. 793/36 v ul. Břeclavská. Nálezná zpráva C-TX-201600352. Uloženo: ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., archiv NZ.
- KOSTKA 1997 — Michal KOSTKA: Praha 9-Kyje, obv. Praha 9, ppč. 2725, ul. Stupská, před nárožním vchodem do budovy Telecomu. Výzkumy v Čechách 1993–1995, Praha 1997, 202.
- KOSTKA 2000 — Michal KOSTKA: Praha 9-Kyje, obv. Praha 9, ppč. 23, Prelátská ulice čp. 12, novostavba mezi zadní stodolou a hospodářským traktem. Výzkumy v Čechách 1998, Praha 2000, 158–159.
- KOSTKA/ŠMOLIKOVÁ 1998 — Michal KOSTKA / Miroslava ŠMOLIKOVÁ: Archeologický výzkum hřbitova u kostela sv. Klimenta v Praze-Bubnech : O pohřebním ritu 19. století – Archaeological excavations in the cemetery at the Church of St Clement in Prague-Bubny : On 19th century burial rites. Archeologické rozhledy 50, 1998, 822–836.
- KOVANDA ET AL. 2001 — Jan KOVANDA ET AL.: Neživá příroda Prahy a jejího okolí. Praha 2001.
- KOVÁŘÍK 1981 — Jan KOVÁŘÍK: Nové nálezy knovízské kultury v Praze 9-Kyjích a v Praze 10-Záběhlicích – Neue Funde der Knovizer Kultur in Prag 9-Kyje und Prag 10-Záběhlitz. Archaeologica Pragensia 2, 1981, 97–116.
- KRAJÍČ 2003 — Rudolf KRAJÍČ: Sezimovo Ústí : Archeologie středověkého poddanského města 3 : Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa – Die Schmiede in Sezimovo Ústí und Analyse der Produkte aus Eisen. Díl 1. Praha–Sezimovo Ústí–Tábor 2003.
- KRÁLÍKOVÁ 2007 — Michaela KRÁLÍKOVÁ: Pohřební ritus 16.–18. století na území střední Evropy : Panoráma antropologie biologické – sociální – kulturní. (= Modulové učební texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů, sv. 35), Brno 2007.
- KRUŠINOVÁ 1998 — Lenka KRUŠINOVÁ: Praha-Kyje, obv. Praha 9, Ul. Prelátská 28, výkop revizní šachty. Výzkumy v Čechách 1996–1997, Praha 1998, 156.
- KRUŠINOVÁ/SKLENÁŘOVÁ 1998 — Lenka KRUŠINOVÁ / Zuzana SKLENÁŘOVÁ: Praha-Kyje, obv. Praha 9, hřbitov u kostela sv. Bartoloměje. Výzkumy v Čechách 1996–1997, Praha 1998, 156.

- KUCHAŘÍK 2009 — Milan KUCHAŘÍK: Praha-Kyje, okr. Praha 9 (č. 510), Prelátská ul. 12, parc. č. 24, při jižní stěně fary. Výzkumy v Čechách 2006, Praha 2009, 129.
- LINDEROVÁ 2017 — Ingrid LINDEROVÁ: Pouť do Mariázel v tištěné produkci 17. a 18. století. Bakalářská práce, Olomouc 2017. Uloženo: Filozofická fakulta UPOL. Dostupné na <https://theses.cz/id/jc0k5p/LINDEROV_Pou__do_Mariázel_v_ti_t_n_produkci_17._a_18._st.pdf> [vid. 2017-05-19].
- LUTOVSKÝ 2005 — Michal LUTOVSKÝ: Praha slovanská. In: LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005, 842–945.
- LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005 — Michal LUTOVSKÝ / Lubor SMEJTEK ET AL.: Praha pravěká. Praha 2005.
- MAREŠOVÁ 2015 — Vanda MAREŠOVÁ: Obuv ve sbírce textilu oddělení starších českých dějin Historického muzea Národního muzea. In: Obuv v historii 2014 : Sborník materiálů z VII. mezinárodní konference, Zlín 7.–9. října 2014. Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Suplementa 2015/1, 85–90. Dostupné na <<http://www.muzeum-zlin.cz/data/docs/somjvm%20CZ.pdf>> [vid. 2017-06-14].
- MAZÁNEK 2006 — Jiří MAZÁNEK: Zubní ložisková infekce. In: Vademecum zdraví Zima 2006, publikováno 20. 9. 2007. Dostupné na <<http://vademecum-zdravi.cz/zubni-loziskova-infekce/>> [vid. 2017-05-22].
- NEUHÄUSLOVÁ ET AL. 2001 — Zdenka NEUHÄUSLOVÁ ET AL.: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky – Map of the Potential Natural Vegetation of the Czech Republic. Praha 2001.
- OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2017 — Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ: Stav a perspektivy bádání novověkého pohřebního ritu v Čechách – Stand und Perspektiven der Forschung bzgl. des neuzeitlichen Bestattungsritus in Böhmen. Archaeologia historica 42, 2017/1, 117–133.
- OMELKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCAROVÁ 2009 — Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ / Věra ŠLANCAROVÁ: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana) I. : Obecné formy kříže – A collection of crosses from the defunct cemetery at the church of St. John in Obora, Prague-Lesser Town (Praha-Malá Strana) I. : General forms of crosses. Archeologie ve středních Čechách 13, 2009/2, 1001–1083.
- OMELKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCAROVÁ 2010 — Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ / Věra ŠLANCAROVÁ: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana) II. : Speciální kříže – A collection of crosses from the defunct cemetery at the church of St. John in Obora, Prague-Lesser Town (Praha-Malá Strana) II. : Special crosses. Archeologie ve středních Čechách 14, 2010/1, 467–520.
- PESCHEL 1978 — Karl PESCHEL: Die Gliederung der jüngeren Bronzezeit in Thüringen. In: Mitteleuropäische Bronzezeit. W. Coblentz / F. Horst (Hrsg.), Berlin 1978, 87–120.
- PLEINEROVÁ/HRALA 1988 — Ivana PLEINEROVÁ / Jiří HRALA: Březno : Osada lidu knovízské kultury v severozápadních Čechách – Březno : Die Siedlung des Volkes mit der Knovizer Kultur in Nordwestböhmen. Louň – Ústí nad Labem 1988.
- PODLAHA 1907 — Antonín PODLAHA: Posvátná místa království Českého I : Řada první, Arcidiecése pražská : Vikariáty Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký. Praha 1907.
- PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993 — Dalibor PRIX / Zuzana VŠETEČKOVÁ: Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9-Kyjích do počátku husitských válek – Die Bartholomäuskirche in Kyje zu Beginn der husitischen Kriege. Umění 41, 1993/3–4, 231–261.
- PROFOUS 1949 — Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách : Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. (Ch–L). Praha 1949.
- QUITT 1971 — Evžen QUITT: Klimatické oblasti Československa – Climatic regions of Czechoslovakia. Brno 1971. Dostupné na <<http://www.ovocnarska-unie.cz/sispo/?str=klima-mapa>> [vid. 2019-09-12].
- RICHTEROVÁ 1996 — Julie RICHTEROVÁ: Středověké osídlení v povodí středního toku Rokytky – Die mittelalterliche Besiedlung im Einzugsgebiet des mittleren Laufes des Baches Rokytka. Archaeologica Pragensia 12, 1996, 273–307.
- SEDLÁČEK 1927 — August SEDLÁČEK: Hrady, zámky a tvrze království Českého 15 : Kouřimsko, Vltavsko a jihozápadní Boleslavsko. Praha 1927.
- SKLENÁŘ 1998 — Karel SKLENÁŘ: Archeologický slovník 3 : Keramika a sklo. Praha 1998.
- SKLENÁŘ 2011 — Karel SKLENÁŘ: Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870 : Pramenná základna romantického období české archeologie – Ur- und frühgeschichtliche Funde in Böhmen bis 1870 : Quellenbasis der romantischen Phase der böhmischen Archäologie. (= Fontes Archaeologici Pragenses 36), Praha 2011.
- SMEJTEK 2005 — Lubor SMEJTEK: Praha bronzová. In: LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005, 349–590.
- SMEJTEK ET AL. 2011 — Lubor SMEJTEK ET AL.: Osídlení z doby bronzové v Kněževsi u Prahy – Bronze Age settlement at Kněževs near Prague. Sv. 1. : Text. Praha 2011.
- SPERBER 2017 — Lothar SPERBER: Studien zur spätbronzezeitlichen Chronologie im westlichen Mitteleuropa und Westeuropa. Mainz 2017.
- STRÁNSKÁ 1949 — Drahomíra STRÁNSKÁ: Lidové kroje v Československu. Díl I. : Čechy. Praha 1949.
- STRNADOVÁ ET AL. 2006 — Zuzana STRNADOVÁ ET AL.: Muzeum hlavního města Prahy : Výroční zpráva 2005. Praha 2006. Dostupné na <<http://www.muzeumprahy.cz/vyrocní-zpravy/>> [vid. 2017-06-20].
- ŠMÍD ET AL. 1998 — Jaroslav ŠMÍD ET AL.: Praha 14 v zrcadle času. Praha 1998.
- ŠTĚPÁNOVÁ 1984 — Irena ŠTĚPÁNOVÁ: Lidový oděv v Čechách 19. století. Praha 1984.
- TAUBEROVÁ 2012 — Monika TAUBEROVÁ: Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea. Praha 2012.
- TINKOVÁ 2011 — Daniela TINKOVÁ: Exodus zemřelých : Počátky medikalizace smrti v pozdně osvícenských Čechách – Exodus of the Dead: The Beginning of the Medicalization of Death in the Period of the Enlightenment (1750–1825). Sociální studia 8, 2011/2, 35–55.
- TUREK 2005 — Jan TUREK: Eneolit – pozdní doba kamenná. In: LUTOVSKÝ/SMEJTEK ET AL. 2005, 239–348.

- UCHALOVÁ 2015 — Eva UCHALOVÁ: Sbírka obuvi v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze. In: Obuv v historii 2014 : Sborník materiálů z VII. mezinárodní konference, Zlín 7.–9. října 2014. Acta Musealia Musea jiho-východní Moravy ve Zlíně, Suplementa 2015/1, 61–73. Dostupné na <<http://www.muzeum-zlin.cz/data/docs/somjvm%20CZ.pdf>> [vid. 2017-06-14].
- UNGER 2006 — Josef UNGER: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy : Panoráma antropologie biologické – sociální – kulturní. (= Modulové učební texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů, sv. 25), Brno 2006.
- VENCL 1973 — Slavomil VENCL: Praha 9-Kyje, o. Praha-východ, poloha U kyjského mlýna. Výzkumy v Čechách 1970, Praha 1973, 57.
- VENCL/ZADÁK 2010 — Slavomil VENCL / Jan ZADÁK: Keramický depot mohylové kultury střední doby bronzové z Prahy 9-Běchovic – Middle Bronze Age Tumuli culture pottery deposit in Prague 9-Běchovice. Archeologické rozhledy 62, 2010/2, 211–258.
- VONDRA 2013 — Roman VONDRA: České země v letech 1792–1848 : Formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry. Praha 2013.
- ZADÁK 1975 — Jan ZADÁK: Praha 9-Kyje. Výzkumy v Čechách 1972, Praha 1975, 148–149.
- ZADÁK/VENCL/VENCLOVÁ 2006 — Jan ZADÁK / Slavomil VENCL / Natalie VENCLOVÁ: Povrchové sběry, průzkumy a výzkumy na východním okraji Prahy a v okolí v letech 1960–2004. Výzkumy v Čechách 2003, Praha 2006, 391–449.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FELSENZUNGE VON PRAG-KYJE SEIT DER URZEIT BIS IN DIE NEUZEIT IM LICHT DER ARCHÄOLOGISCHEN QUELLEN

Das Dorf Kyje (Kej, Stadtteil Prag 14) mit der romanischen Kirche des hl. Bartholomäus (Abb. 1) steht auf einer flachen Felsenzone (ca. 226 m ü. M.) im ehemaligen Mäander des Flusses Rokyta (Abb. 2). Die bedeutendsten archäologischen Lokalitäten in Kyje und Umgebung stellt die Abb. 3 dar: die Umgebung der Kirche, der Schule und des Hofes (1–3), die Mühle Kyjský mlýn (Kejer Mühle – 7), die neue Verbauung südlich der Eisenbahnlinie und in der Umgebung des neuen Friedhofs (4, 5, 10), die ehemalige Molkerei und Sodawasserfabrik (8), die Wohnsiedlung Černý most II (6) und die Lage Na vinici (am Weinberge) über dem Počernický Teich (9).

Die Kirche hat bei seinem (bisher nicht lokalisierten) Gehört in Kyje der Prager Bischof Johannes (II. oder III. von Dražic?) wohl in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts gegründet. Es ist ein massiver einschiffiger Steinbau mit rechteckigem Presbyterium und einem gewaltigen Westturm. Er hat ein kompliziertes System von Fluchtgängen und -treppen in der Mauerstärke sowie einen Zufluchtsraum im Dachgeschoss. Zum Jahr 1720 sind sieben Häuser im Dorf belegt, weitere sind im 18. Jahrhundert entstanden: ein Gasthof, eine Schmiede und die herrschaftliche Mühle.

Die Forschung war durch einen Ingenieurnetzbau hervorgerufen. Im Kirchhof grub man eine Suchsonde in der Trasse des geplanten Grabenaushubs (Abb. 4) aus. Die stratigraphische Situation zeigt die Abb. 5: die vermischte Gräberschicht (Schicht 10) enthielt die zerstreuten Menschenknochen, die Keramik seit Urzeit bis Neuzeit, die Nägel aus den Särgen, Glas- und Dachziegelscherben. Darunter befand sich der braune feinkörnige gelagerte Lehm (3), in dem nacheinander 7 Gräber registriert waren, die sich untereinander störten und in eine kompakte ca. 0,30 m hohe Schicht zusammengepresst waren (Abb. 6). Darunter erschienen die in die schwarze fundlose Erdmasse (2) eingesenkten urzeitlichen Objekte 1 und 2 (Abb. 7). Diese hatten eine mannigfaltige Ausfüllung mit einer Menge Keramik, überwiegend aus der Spätbronzezeit, sie trugen nichtspezifische Spuren nach Feuerwirkung. In der Tiefe von 1,97–2,00 m stieg der geologische Untergrund – Sand (8) auf.

Das Paläolithikum, Mesolithikum und Neolithikum sind in Kyje nicht belegt. Das Steinartefakt aus dem Objekt 1 erinnert an ein äneolithisches Beil (Abb. 8), das Material ist aber ungewöhnlich (Sandstein), und keine sonstigen ähnlich alten Funde sind da oder in der nächsten Umgebung vorhanden. Die erste nachweisbare urzeitliche Siedlungsetappe stellt auf der Felsenzone von Kyje erst die Mittel- bis Spätbronzezeit dar, dieser entstammt der reichliche Befund in der Umgebung. Die Mittelbronzezeit belegt eine kleinere Menge Keramikbruchstücke der Mitteldonauländischen Hügelgräberkultur aus der Sonde nahe der Kirche (Abb. 9), die Mehrheit der Keramik aus der Sonde fällt in die Jung- bis Spätbronzezeit (Knovíz Kultur, Štítary-Kultur). Als außerordentlich gilt ein Fragment einer sog. Schulterwulstamphore (Abb. 10), die für die Unstrut-Gruppe in Thüringen zu Beginn der Spätbronzezeit typisch ist. In die Hallstatt- und Latènezeit lassen sich seltene Keramikbruchstücke aus der Sonde bei der Kirche (Abb. 11) einordnen, aber die größte zeitgenössische Besiedlung ist in der Umgebung an mehreren Orten bekannt, z. B. eine Grube mit der Latène-Keramik in der Gasse Za školou oder die Jung- bis Späthallstattssiedlung bei der Mühle. Vereinzelt Bruchstücke der auf der Töpferscheibe gedrehten Gefäße (Abb. 12) sind aus dem geschlammten Ton hergestellt. Eine Neuheit in Kyje stellt die vollentwickelte Latène-Keramik (Lt B–C) dar – die Latène-Siedlungen, sowie die aus der Römerzeit, kennt man erst in der entfernteren Umgebung. Der Völkerwanderungszeit gehört das Grab eines langobardischen Kämpfers in der Gasse Za školou an. Die frühmittelalterliche Besiedlung ist an mehreren Orten in der Umgebung belegt, an der Kejer Felsenzone allein untersuchte man ein Gräberfeld aus dem 10. Jh. wieder in der Gasse Za školou, sonst kommen Fragmente der jung- bis späthallstattzeitliche Keramik vor. Einige Reste der hochmittelalterlichen und neuzeitlichen Wohn- und Wirtschaftsbauten wurden im Areal des Hofes oder bei der Rekonstruktion des Pfarrhauses freigelegt, aus der Sonde bei der Kirche stammt eine Armbrustbolzenspitze (Abb. 13, zweite Hälfte des 14. bis 15. Jahrhundert). Den jüngsten Bestandteil des Keramikbefundes stellen die Geschirrscherben des 17.–18. Jahrhunderts sowie Glasbruchstücke des 19.–20. Jahrhunderts aus der gemischten Gräberschicht (Abb. 14, 15) dar.

Der neuzeitliche Friedhof bei der Kirche wurde 1771 angelegt und 1854 aufgehoben. Das vorherige Beerdigen lässt sich in der Umgebung des Presbyteriums voraussetzen. In der vermischten Schicht über den Gräbern befanden sich keine identifizierbaren Grabschächte, lediglich das Vorkommen der Beine in der Tiefe von ca. 0,9 m (Abb. 16) möge die Form der Grube des jüngsten Grabs 1 widerspiegeln. Das nur am Rande geschnittene Grab 2 ist wohl mit dem Grab 1 relativ zeitgenössisch. Das Grab 3 wurde durch den Aushub des Grabs 1 verletzt, es reicht unter das Fundament der heutigen Umfriedungsmauer des Kirchhofs, es ist somit älter sowohl als die Umfriedung als auch das Grab 1. Die tiefer gelegten Gräber 4, 5, 6 entbehrten jeder Datierungssstütze, in der Zuschüttung des Grabs 4 wurde jedoch ein Halbkreuzer Kaiser Franz' II. (Abb. 17, im Umlauf 1800–1812) gefunden. Die Gräber 6 und 7 enthielten keine Särge, den Holzspuren und der lockeren Lage der Beine gemäß wurden diese Toten – wohl nach Verordnung Kaiser Josefs II. – lediglich im Textilsack auf einem Brett bestattet. Die Toten in den besterhaltenen Gräbern 1 und 3 lagen in der gestreckten Position auf den Rücken, den Kopf in der annähernd westlichen Richtung, in den mit handwerklich erzeugten Nägeln genagelten Tannenbrettsärgen (Abb. 18) mit eingestreuten Kieferholzspänen. Ein Teil von Knochen zerfiel in das weißliche Pulver – wohl infolge der Applikation des Branntkalks in den Sarg im Geiste der aufklärerischen hygienischen Verordnungen. Das Grab 1 (Abb. 19) gehörte einer älteren Frau. Vom Anzug und Schuhen sind nur Lederreste der Halbschuhe „Ballerinen“ (Abb. 20) aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts erhalten (vgl. die zeitgenössische Abbildung der Volkstracht aus der Prager Region, Abb. 21). An der Brust fand man Seidenbündel (Abb. 22) – wohl Reste nach einem Skapulier, ein hölzernes Kreuz mit Resten vom Kupferlegierungskorpus, darunter ein messingenes Wallfahrtskreuz aus Mariazell mit einer Öse (Abb. 23, 24) und Reste von einem Gebetbuch – die Lederdeckel, mit Blinddruck und einem rotgemalten Ornament (Abb. 26). Es handelte sich wohl um eine reiche Bäuerin, Gastwirtin oder Müllerin. Ein weiteres kleines Kreuz war außerhalb ihres Sargs in der Grabzuschüttung transloziert (Abb. 25).

Das Grab 3 hatte seinen Boden mit Dachziegel- und Putz- oder Mörtelbruch bedeckt, das möge mit der datierbaren Renovierung der Kirche (1754, 1781) zusammenhängen. Das Skelett wurde ursprünglich als männlich bestimmt, in der Beckenzone stellte man aber Reste einer Frucht (Abb. 27) und es muss sich daher um ein Weib gehandelt haben. Ein Torso vom kleinen Bleikreuz, etwa aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts (Abb. 28) stammt offenbar aus der Zuschüttung. Die grünliche Färbung der Rippen und des Brustbeins indiziert einen nicht erhaltenen Kleidungsbestandteil o. Ä. aus der Kupferlegierung.

Das kleine Messingkreuz aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts aus der vermischten Schicht über den Gräbern (Abb. 29) vertritt den Typ der an die Rosenkränze angehängten sog. Credo-Kreuze. Diese Funktion belegt die Inschrift CREDO an einer Seite, die Inschrift OPBNP an der Gegenseite wird unterschiedlich gedeutet.

Unter den zerfallenen Särgen fand man Reste von Drahtflechten – den Skeletten der Jungfernkranze, die auch in die 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts fallen können.

Abb. 1. Prag-Kyje, Kirche des hl. Bartholomäus von Südosten (Foto Autorin, 2018).

Abb. 2. Prag-Kyje. **A** – alter Dorfkern, Karte der II. (Franziseischen) Landesaufnahme (1836–1852): die Kirche mit dem Kirchhof liegt eng südwestlich vom Hof; Blatt O_8_II. Heruntergeladen von <<https://mapy.cz/19stoleti?x=14.5489161&y=50.1003366&z=15>> (© MŽP ČR, © Laboratorium für Geoinformatik der Universität von J. E. Purkyně in Ústí nad Labem); **B** – die Geländekonfiguration am Digitalmodell des Reliefs DMR5 (Ausschnitt im Maßstab 1 : 7560); die Kirche mit dem Kirchhof durch einen roten Rahmen ersichtlich gemacht; Quelle der Kartenunterlage: <<http://geoportal.cuzk.cz>> (© ČÚZK).

Abb. 3. Prag-Kyje und Umgebung, archäologische Lokalitäten: **1** – die Kirche des hl. Bartholomäus mit dem Kirchhof; **2** – die Schule und ihre Umgebung; **3** – der neuzeitliche Hof (Stupská G. Nr.-Konskr. 9); **4** – die Straße Kalištská; **5** – der neue Friedhof; **6** – das Neubaugebiet Černý Most; **7** – die Kejer Mühle und Gärtnerei; **8** – die einstige Molkerei und Sodawasserfabrik; **9** – die Lage Na vinici (Am Weinberg); **10** – die Straße Břeclavská. Kartenunterlage: Topographische Karte 1 : 50 000 im System S-1952 (1951–1971), Blatt M-33-66-C, Quelle: <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/topos52/_topos52_data/050k/M_33_66_C_index.html> (Zusammensetzung – Autorin, 2019).

Abb. 4. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995 (**blaues Rechteck**). Die Lage der Sonde in der Mappe des Kartasters der Unbeweglichkeiten, Ausschnitt 1 : 250. Quelle der Kartenunterlage: <<http://nahliznidokn.cuzk.cz>> (Einzeichnung der Autorin in die Mappe, 2019).

Abb. 5. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Stratigraphische Situation an den Schnitten: links das südliche Profil in der Sonde; rechts das westliche Profil in der Entfernung von 0,50 m von der Umfriedungsmauer. **M** – Mörtel; **P** – Vorgrund der Umfriedungsmauer; **K** – Stein; **Ko** – Knochen; **D** – Holz; **R** – rostfarbige Streifen des zerfallenen Sargholzes; **V** – kalkhaltige Knolle. Im westlichen Profil **grau** – Steine, **gelb** – ockerfarbige Erdschollen (Feldzeichnungen J. Beránek, Z. Sklenářová, 1995; Überzeichnung und Digitalisierung die Autorin und P. Popelářová, 2019).

Abb. 6. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Schema der dokumentierten Situationen in einzelnen Höherebenen: **1** – die Gräber **1, 2, 3** in der Tiefe von 1,25 m; **2** – Detail des Bodens im Grab **1** nach der Herausnahme des Sargs mit einem freigelegten kleinen Kreuz 13/28; **3** – Grab **3**, 1. Etappe der Präparierung: Schädel, Rumpfbeine und Becken mit Knochenresten einer Frucht (Pfeil); **4** – Die Ebene in der Tiefe 1,54 m: Grab **6**, Gruppen von isolierten Knochen A, B und C; **5** – Grab **4**, 1. Etappe der Präparierung: Wirbelsäule (**A**), Rippen (**B**), Becken (**C**) und linkes Bein (**D**) mit Resten des Sargdeckels (Tiefe 1,35–1,40 m); **6** – 2. Etappe: rechtes Bein (Tiefe 1,45–1,50 m), Boden und rechte Sargseite, dahinter im Profil eine Münze (**M**, Tiefe 1,43 m) und eine Bronzedrahtflechte (**P**, Tiefe 1,53 m); **7** – Holzschicht über den Skelettresten des Grabs **5** nach dem Aushub des Grabs 4 (Tiefe 1,45–1,53 m); **8** – Grab **5**, erhaltene Knochen, **schraffiert** – weibliche Flecken an der Stelle der zerlegten Knochen; **D** – Gruppe vom Gebein einer Hand (Tiefe 1,55 m); **9** – Boden der Sonde in der Tiefe von 1,60 m: Objekte 1 und 2, hinten beim Profil Rest vom Grab **7**. **Rosafarbig** – Ziegel, **grau** – Stein, **gelb** – Knochen, **punktiert** – Mörtel, **braun** – Holz (in der Höherebene 2 lediglich Holzabdruck), **graugrün** – Leder, **grün** – Bronze/Messing, **orange** – Keramikbruchstücke, **blau** – Steinartefakt; die Schichten zählen in Ringen (Feldzeichnungen L. Krušinová und Z. Sklenářová, 1995; Digitalisierung P. Popelářová und Autorin; Zusammensetzung Autorin, 2019).

Abb. 7. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Detail der Situation in der Tiefe von 1,60 m mit dem zum Teil ausgehobenen Objekt 1 (Erde Nr. 1 und 6) und 2 (bei der Mauer, Erde Nr. 5). Hinten beim Profil Rest der Erde Nr. 1 mit den Knochen des **Grabs 7**. Legende s. Abb. 6 (Feldzeichnung L. Krušinová und Z. Sklenářová, 1995; Digitalisierung P. Popelářová und Autorin, 2019).

Abb. 8. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Steinbeil(?) aus der Ausfüllung des Objekts 1 – Best.-Nr. 25/24 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 9. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Auswahl der Keramikbruchstücke der Mitteldonauländischen Hügelgräberkultur – Best.-Nr. 6/53, 19/6 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 10. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Fragment einer Schulterwulstamphore – Best.-Nr. 27/46 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 11. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Bruchstück vom Rand eines Späthallstattgefäßes – Best.-Nr. 1/42 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 12. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Auswahl der Fragmente der Latènekeramik – Best.-Nr. 2/44, 2/47, 7/58 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 13. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Armbrustbolzenspitze – Best.-Nr. 7/98 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 14. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Keramik der frühen Neuzeit – Best.-Nr. 3/56, 3/59, 7/94 (Zeichnung und Foto Autorin, 2017).

Abb. 15. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Moderne Glasbruchstücke von 19.–20. Jh. – Best.-Nr. 1/74–1/76, 2/61 (Foto Autorin, 2017).

Abb. 16. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Situation in der Tiefe von 0,90 m, Blick von oben von Westen (aus der Umfriedungsmauer aufgenommen). Die regelmäßige Kumulation von Beinen im nördlichen Teil der Sonde korrespondiert mit der Grube des Grabs 1 (Foto K. Krhánková, 1995).

Abb. 17. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Kupfermünze – Halbkreuzer Franz' II. – Best.-Nr. 15/30 (Foto Autorin, 2017).

Abb. 18. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Auswahl von Eisennägeln aus den Särgen – Best.-Nr. 2/65, 3/64, 4/53, 6/86 (ohne Kontext), 13/35 – Grab 3 (Zeichnung der Autorin, 2004).

Abb. 19. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** in der fotografischen und zeichnerischen Dokumentation: **a** – Situation an der Ebene der Gräber 1 und 2; Inhalt des Grabs 1 nach Präparierung, Anfang der Präparierung des Grabs 2 (Oberarm- und herausragendes Schlüsselbein unten, Pfeile zeigen die heraustretende Kante des abgesenkten Sargs vom Grab 3 (Foto L. Krušinová); **b** – Detail des Inhalts vom Sarg des Grabs 1. Legende s. Abb. 6; **kreuzschraffiert** – zerfallene Knochen; **grob punktiert** – Hobelspäne; **graugrün** – an den Füßen Reste von Lederschuhen, an der Brust Gebetbuchdeckel; über dem unteren Rand zum Teil sichtbares kleines Holz- (**braun**) und Metallkreuz (**grün** – Feldzeichnungen L. Krušinová und Z. Sklenářová, Digitalisierung P. Popelářová und Autorin, 2017).

Abb. 20. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** – Reste der Lederschuhteile: die linke und rechte Sohle, Ansicht von oben und von unten, kleine Bestandteile (Foto J. Bureš Vichová, 2017).

Abb. 21. Die Tracht einer Bäuerin aus der Umgebung Prags, gegen Wende des 18. und 19. Jahrhunderts, zeitgenössische Zeichnung. Übernommen aus: STRÁNSKÁ 1949, Tafel 64 unten (Prager Figuren in Zeichnungen von F. K. Volf, von J. Skopec im Kommentar zu den Memoiren F. J. Vaváks publiziert).

Abb. 22. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** – Reste von Bändern und Detail ihrer Bindung unter dem Mikroskop (Foto J. Bureš Vichová, 2017).

Abb. 23. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** – kleines Holzkreuz mit Rest vom Kupferlegierung-Korpus – Best.-Nr. 10/21 (Foto Autorin, 2017).

Abb. 24. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** – kleines Wallfahrtskreuz aus Messing – Best.-Nr. 10/21 (Foto L. Militká, 2008).

Abb. 25. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** – das größere Messingkreuzchen – Best.-Nr. 13/28, außerhalb des Sargs gefunden – Best.-Nr. 13/28 (Foto L. Militká, 2008).

Abb. 26. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 1** – Reste von Lederdeckeln eines Gebetbuchs. **a** – Lederdeckel mit der Anzeige des Blinddruck (**blau**) und roter Farbe (**rot**); **b** – Blinddruck der Gebetbuchdeckel – mikroskopische Aufnahme des erhaltenen Fragments, zeichnerische Rekonstruktion des Motivs; **c** – Spuren der roten Farbe auf den Leder-Gebetbuchdeckeln – mikroskopische Aufnahme des erhaltenen Fragments (Zeichnung und Foto J. Bureš Vichová, 2017).

Abb. 27. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Präparierung des **Grabs 3**. In der Beckenzone deutlicher Schädel der Frucht (Foto Z. Sklenářová, 1995).

Abb. 28. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. **Grab 3**, Torso eines Bleikreuzchens Best.-Nr. 13/34 (Foto Autorin, 2017).

Abb. 29. Prag-Kyje, Sondierung im Kirchhof 1995. Sog. Credo-Kreuzchen aus Messing zum Rosenkranz, aus der vermischten Bodenschicht über den Gräbern – Best.-Nr. 6/81 (Foto L. Militká, 2017).

Übersetzung von Jindřich Noll

Príspevek vznikl na Univerzitě Karlově v rámci programu PROGRES Q09: Historie – Klíč k pochopení globalizovaného světa.

PhDr. Zuzana BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ, Ph.D., archeolog, zuzana.blahova@ff.cuni.cz
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro archeologii, nám. J. Palacha 2, CZ-116 38 Praha 1